

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: **«ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ЗАГАЛЬНИЙ
ВНУТРІШНІЙ РИНОК КРАЇН ЄС»**

Виконав:
студент 4 курсу групи УО-41
спеціальності 292 –
«Міжнародні економічні відносини»
освітньої програми «Міжнародні економічні
відносини»
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Пшеничний А. Є.

Керівник: к.г.н., проф. Казакова Н. А.

Рецензент:

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесуКафедра міжнародних економічних відносин імені Артура ГоліковаРівень вищої освіти перший (бакалаврський)Спеціальність 292 – «Міжнародні економічні відносини»Освітня програма – «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

**В.о. завідувача кафедри міжнародних
економічних відносин
імені Артура Голікова
Марченко А.С.**

« _____ » _____ 2024 року

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Пшеничному Андрію Євгеновичу

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи «Вплив пандемії COVID-19 на загальний внутрішній ринок країн ЄС»

керівник роботи к.г.н., проф. Казакова Н.А.,

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від “24” січня 2024 року № 4002-5/162

2. Строк подання студентом роботи 28.05.2024

3. Перелік питань, які потрібно розробити

– визначити теоретичні передумови формування загального внутрішнього ринку країн ЄС;

– дослідити еволюцію напрямів створення загального внутрішнього ринку ЄС;

– з'ясувати динаміку функціонування загального внутрішнього ринку ЄС в умовах пандемії;

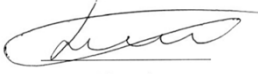
– визначити вплив пандемії COVID-19 на економіку країн ЄС;

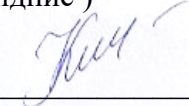
– сформулювати перспективи розвитку загального внутрішнього ринку ЄС в постпандемійний період.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1.	Теоретичні основи дослідження розвитку та функціонування загального внутрішнього ринку країн ЄС
2	Вплив пандемії COVID-19 на функціонування загального внутрішнього ринку ЄС

5. Дата видачі завдання 01.12.2023

Студент Пшеничний А.Є.
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи Казакова Н.А.
 (підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАГАЛЬНОГО ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ КРАЇН ЄС	7
1.1. Теоретичні передумови формування загального внутрішнього ринку ЄС.....	7
1.2. Еволюція напрямків створення загального внутрішнього ринку ЄС.....	12
Висновки до першого розділу	18
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАГАЛЬНОГО ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС	19
2.1. Динаміка функціонування загального внутрішнього ринку ЄС в умовах пандемії	19
2.2. Вплив пандемії COVID-19 на економіку країн ЄС.....	25
2.3. Перспективи розвитку загального внутрішнього ринку ЄС в постпандемійний період	36
Висновки до другого розділу.....	43
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47

ВСТУП

Актуальність. Європейський союз є на даний момент найбільшим і найрозвиненішим інтеграційним угрупованням світу, що об'єднує 27 країн. ЄС є єдиним об'єднанням у світі, яке досягло, згідно з підходом угорського економіста Бела Балата, четвертого ступеня інтеграції, а саме - створення економічного та валютного союзу. Одним із найважливіших здобутків Євросоюзу є єдиний ринок, що забезпечує вільне переміщення всіх факторів виробництва між країнами-учасницями. Загальний внутрішній ринок сприяє посиленню спеціалізації та ефекту масштабу, підвищення міжнародної конкурентоспроможності, скорочення транспортних та виробничих, а також адміністративних та фінансових витрат у взаємній торгівлі, підвищення інвестиційної привабливості, зростання товарообігу, створення робочих місць, досягнення високого ступеня податкової гармонізації, що дозволяє знизити негативне вплив фіскальних відмінностей. Крім того, загальний внутрішній ринок ЄС наголошує на необхідності економічного та соціального згуртування та проведення спільної соціальної та регіональної політики.

Таким чином, загальний внутрішній ринок Європейського союзу відіграє вкрай важливу, якщо не ключову роль у успішному розвитку інтеграційної взаємодії між країнами-членами, є важливим фактором забезпечення політичної стабільності об'єднання та визначає стратегію його розвитку. Саме тому нам представляється цікавим та необхідним вивчити вплив пандемії COVID-19 на ЗВР. Обмежувальні заходи, спрямовані на запобігання поширенню вірусу, торкнулися внутрішньої торгівлі (збої в ланцюжках поставок), безперешкодного переміщення людей між країнами, а також викликали дистанціювання споживачів та економічну невизначеність. Однак при цьому, незважаючи на цілком логічні негативні наслідки, може спостерігатися і позитивний ефект у сфері інтеграції: у період пандемії країнам доводиться об'єднувати зусилля для боротьби із захворюванням. Необхідність дослідження пояснюється у тому числі й відсутністю робіт на цю тему з актуальними статистичними даними, а також структурованого та всеосяжного аналізу всіх

факторів виробництва, які вільно переміщуються в рамках ЗВР та впливу пандемії на них.

У процесі дослідження були використані дослідження таких вчених, як М. Маріnellо, А. Сапіра, А. Терзі, Дж. Маркуса, Х. Бардта, Н. фон Ондарза та інших, де аналізуються етапи розвитку загального внутрішнього ринку ЄС, а також вжиті та можливі заходи ЄС під час пандемії, однак визначення впливу пандемії COVID-19 на функціонування загального внутрішнього ринку країн ЄС.

Метою дослідження є визначення впливу пандемії COVID-19 на функціонування загального внутрішнього ринку країн ЄС. Для досягнення мети у кваліфікаційній роботі були поставлені такі **завдання**:

- визначити теоретичні передумови формування загального внутрішнього ринку країн ЄС;
- дослідити еволюцію напрямів створення загального внутрішнього ринку ЄС;
- з'ясувати динаміку функціонування загального внутрішнього ринку ЄС в умовах пандемії;
- визначити вплив пандемії COVID-19 на економіку країн ЄС;
- сформулювати перспективи розвитку загального внутрішнього ринку ЄС в постпандемійний період.

Об'єкт дослідження – процес розвитку загального внутрішнього ринку країн ЄС.

Предмет дослідження – наслідки пандемії COVID-19 для загального внутрішнього ринку ЄС.

Інформаційну базу досліджень склали бази даних World Bank databank, Eurostat, TradeMap, Trading Economics.

Робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків; містить 53 сторінки тексту, 13 рисунків, 3 таблиці. Список джерел містить 65 найменувань літератури, 36 електронних публікацій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАГАЛЬНОГО ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ КРАЇН ЄС

1.1. Теоретичні передумови формування загального внутрішнього ринку ЄС

Представники класичних та неокласичних підходів пояснюють розвиток торгівлі між країнами різницею у праце- та капіталозабезпеченості. Однак у випадку країн ЄС всі вони мають відносно схожі ресурси і рівні обсяги факторів виробництва. Тому в цій ситуації варто звернутися до концепцій, що розглядають розвиток торговельно-економічних відносин між країнами через призму попиту. Безбар'єрне переміщення товарів, послуг, капіталу та людей, відкритість ринків, торговельні спілки – все вищеперелічене є умовою для «економіки масштабу», яка має значний позитивний ефект для споживачів та підприємців. Останні отримують можливість вийти за межі кривої виробничих можливостей, оскільки розширюються можливості збуту. Крім того, підприємці тепер можуть розраховувати на більш високий прибуток: вартість виробництва знижується внаслідок скасування мит та зниження собівартості виробництва одиниці товару при масовому виробництві. Серед переваг економіки масштабу можна також згадати зростання зайнятості, раціональне використання факторів виробництва, нові рентабельні види діяльності.

У рамках теорій попиту Стефана Ліндера, що перетинається, і внутрішньогалузевої торгівлі Бела Баласси досліджується інший вид економіки: економіка різноманітності. Внутрішньогалузева торгівля може здійснюватися гомогенними та диференційованими товарами. У першому випадку її вигода пояснюється скороченням транспортних витрат, у другому - відмінностями у смаках споживачів, що зумовлює необхідність більшого вибору у межах однієї групи товарів. У своєму дослідженні Баласса довів, що рівень внутрішньогалузевої спеціалізації збільшується з рівнем економічного розвитку та розміром внутрішніх ринків. Крім того, наявність торгових партнерів із загальними кордонами та географічна близькість також сприяють внутрішньогалузевій торгівлі [3].

Етапи інтеграції, запропоновані Б. Баласса, відображають прогресивний процес економічного об'єднання між державами. Ці етапи можна співвіднести з ключовими подіями та розвитком Європейського Союзу, де поступово формувався загальний внутрішній ринок.

Таблиця 1.1

Етапи інтеграції за Б. Баласса та їх відображення у розвитку ЄС

Етап інтеграції	Сутність за Б. Баласса	Етап розвитку загального внутрішнього ринку ЄС	Відповідність з етапами Баласса
Вільна торгівельна зона	Відсутність митних тарифів між країнами-членами	Римський договір створює ЄЕС (1957 р.)	Початкова стадія європейської економічної співпраці.
Митний союз	Єдині митні тарифи щодо третіх країн.	Єдиний Європейський акт спрямований на створення єдиного ринку (1986 р.)	Подальше зниження торговельних бар'єрів.
Спільний ринок	Вільний рух товарів, послуг, капіталу та осіб.	Створення єдиного ринку (1993 р.)	Запровадження чотирьох свобод у рамках ЄС.
Економічний союз	Гармонізація національних економічних політик.	Маастрихтський договір - створення Європейський Союз (1992 р.)	Шлях до економічної уніфікації, єдина валюта євро (2002).
Політичний союз	Повна інтеграція політичних систем.	Лісабонський договір (2007 р.)	Подальше політичне згуртування країн-членів.

Таблицю складено автором.

Стефан Ліндер, шведський економіст і колишній міністр торгівлі Швеції, - основоположник теорії перехресного попиту, згідно з якою країні легше експортувати ті товари, у виробництві та торгівлі якими на внутрішньому ринку накопичено великий досвід (насичений внутрішній попит). Концепція Ліндера передбачає, що реальний попит підкріплений високим рівнем доходу, що веде до можливості придбання якіснішого товару. Тобто чим більше перетинаються структури попиту в країнах і чим рівень доходу там вищий, тим вищий рівень взаємної торгівлі [24].

Таким чином, підприємцям вигідно торгувати між собою технологічно схожою продукцією, у своїй конкуренція призводить «до кооперації та створення

міжфірмових альянсів», що позитивно позначається на впровадженні найкращих технологій і веде до підвищення якості та різноманітності товарів, зниження їх вартості та скорочення виробничих витрат.

Важливо уточнити, що ефекти масштабу і різноманітності взаємодоповнюють, а не взаємовиключають.

Якщо розглядати створення єдиного ринку крізь призму неолібералізму, то варто детально вивчити теорію митного союзу. Відповідно до Джейкоба Вінера, взаємне усунення бар'єрів з метою забезпечення вільного пересування факторів виробництва обумовлено необхідністю розширити ринки збутів (підприємці) та потребою розширити асортимент пропонованих товарів, при цьому за зниженими цінами (споживачі). Це можливо у преференційних міждержавних об'єднаннях (зони вільної торгівлі, митні, економічні спілки). При цьому Вінер згадує два ефекти: trade creation (у пер. з англ. – створення торгівлі) та trade diversion (у пров. з англ. – відхилення торгівлі). Перший ефект пов'язаний із збільшенням торгових потоків між учасниками союзу та в результаті – підвищенням їхнього добробуту. Однак при цьому учасники союзу можуть бути «відвернені» від торгівлі з третіми країнами, що спричиняє негативні наслідки для третіх країн [56].

Варто зазначити, що згідно з Вінером, кінцевий ефект створення союзу не визначений, він залежить, який із двох вище названих переважатиме. Економіст також перерахував сім умов, за яких позитивний ефект перевершить негативний і, таким чином, «митний союз сприятиме руху до вільної торгівлі — у межах зони союзу або в усьому світі». Серед них можна, знову ж таки, назвати розмір регіону, який охоплює союз [27].

Джеймс Мід, лауреат Нобелівської премії, розширив теорію митного союзу і вважав найкращим принципом для скорочення торгових бар'єрів укладання всеосяжної угоди, до якої входять усі країни та всі товари - тобто формування торгового союзу у глобальному масштабі, оскільки саме такий союз зможе забезпечити найбільш ефективний розподіл ресурсів. Ідеї вченого було втілено під час створення багатосторонньої торгової системи (СОТ/ГАТТ). При цьому дана

система дозволяє такий спосіб лібералізації торгівлі як митний союз, за умови, що «загальний рівень тарифного захисту буде не вищим, ніж до створення союзу» [27].

У контексті європейської інтеграції важливо також окремо згадати, що для конкуруючих економік позитивний ефект від створення митного союзу буде навіть більшим, ніж за доповнюючих. Об'єднання в митний союз мобілізує підприємства, спонукаючи їх до реструктуризації, злиття, підвищення технічної ефективності. Крім того, з інтеграцією приходять і ефективніший поділ праці, розподіл факторів виробництва, заміна дорогого внутрішнього виробництва дешевим імпортом з країни-партнера по союзу.

Для пояснення створення та функціонування єдиного ринку, що є окремим ступенем інтеграції або «просунутою» формою спільного ринку (ми розглянемо це в наступному параграфі), недостатньо економічних теорій. Його позитивні ефекти і, отже, причини створення, можна пояснити з економічної точки зору, проте інтеграція вимагає поступовості і їй потрібен «адекватний механізм прийняття рішень та їх реалізації». Як саме здійснювався перехід від одного ступеня інтеграції до іншого? На це питання допоможуть відповісти політичні теорії інтеграції.

Однією з основних політичних теорій, що послужили фундаментом для будівництва ЄС та його ринку, є теорія федералізму, яка передбачає під джерелом об'єднання спільну спадщину та збіг інтересів, а принцип поділу влади посідає у ній першорядне становище. При цьому, Жан Монне, співавтор «Декларації Шумана», який відіграв ключову роль у розробці договору про ЄОУС, результатом інтеграційного об'єднання бачив не лише зміцнення миру, а й «створення політичного союзу між націями, що вільно торгують». Уряди країн усвідомлювали, що ідея економічної інтеграції, що здійснюється за допомогою політичного зближення та створення відповідних інститутів, принесе більше позитивних ефектів, ніж фокусування на суверенних інтересах. І в цілому, що «економічне відродження регіону можливе лише за умови його тісної консолідації» [27].

Однак з часом розвиток інтеграції став виходити за рамки федералізму, і вона пішла шляхом поступового функціонального об'єднання. Крім таких положень

теорії, як функціонально корисні спільноти (фокус на суспільних потребах) та «покроковість» будівництва економічного та політичного союзу, функціоналізм та неофункціоналізм знайшли своє відображення у будові єдиного ринку у вигляді концепції «spillover» (у пер. з англ. - «перелив»), Spillover означає поширення інтеграції з однієї галузі в інші: досягнення конкретної мети породжує нові підцілі, завдання, створює нові умови. Так, побудова спільного ринку, з його подальшої трансформації на єдиний, здійснювалося шляхом проникнення інтеграції до суміжні сфери: енергетика, транспорт, грошово-кредитні відносини. У той самий час єдиний ринок сам собою був певною шаблем шляху до глобальної мети - побудові економічної інтеграції.

Крім того, слід звернути увагу на теорію комунікації, за якою велике значення для об'єднання мають спільні культурні символи, зміцнення довіри між народами. Тут варто згадати про культурну схожість європейських держав, їхню спільну історію.

Таким чином, розташовані географічно близько одна до одної країни, що мають конкуруючі економіки та схожі структури попиту, а також хочі отримати вигоди у вигляді більш ефективного використання факторів виробництва, підвищення якості та різноманітності товарів, зниження цін, вирішили створити спільний ринок. Крім того, їх поєднувала високорозвинена ринкова економіка, поліцентрична структура, загальна культура та історія, а також особливості повоєнного стану Європи. Можна стверджувати, що загальний ринок (як і згодом єдиний) – обумовлений економічними вигодами результат багаторічної інтеграції, підкріпленої політичними мотивами.

Однак під час створення митного союзу (і подальше поглиблення інтеграції) необхідні інтеграційні інституції, які відіграють ключову роль у прийнятті узгоджених рішень про загальний тариф. Важливими є і певні закони та правила, що захищають економіку кожного члена союзу від надмірної активності зовнішніх акторів загалом та інших учасників інтеграції зокрема.

1.2. Еволюція напрямків створення загального внутрішнього ринку ЄС

Концепція європейського будівництва, запропонована вже згаданим Жаном Монне і послужила базою для європейської інтеграції, включала наступні принципи:

– Необхідність створити єдину Європу на зміну Європі, повну націоналістичних протиріч;

– Поступовість будівництва єдиної Європи, з упором на пріоритетні галузі, де співпраця найбільш актуальна і найлегше досяжна;

– Необхідність розпочати об'єднання у сфері економіки, оскільки це відповідає нагальним потребам країн-учасниць і не торкається чутливих сфер (зовнішня політика, оборона тощо);

– Одну з ключових ролей на шляху до успіху відіграє створення єдиної правової бази та системи інститутів, які були б наднаціональними.

Саме ці принципи знайшли своє відображення у процесі будівництва спільного ринку ЄС та його подальшої трансформації у єдиний. Загальний ринок - це скасування бар'єрів руху всіх чинників виробництва, тоді як єдиний ринок - це «комплекс єдиних заходів, система встановлення правил діяльності цьому ринку». Відразу відзначимо, що єдиний ринок можна розглядати як форму спільного ринку або як окремий етап інтеграції. Наприклад, якщо розглядати процес з погляду структури (злиття національного в єдиному наднаціональному механізмі), то єдиний ринок - це третій ступінь, що йде за митним союзом та єдиною економічною політикою. Однак якщо описувати процес як координацію для створення спільних міждержавних механізмів, такого ступеня немає: інтеграція проходить через етапи ЗВТ, загальної економічної політики, спільного ринку, спільної валютної системи, економічного союзу та завершується військово-політичним союзом.

Якщо розглядати етапи інтеграції комплексно, можна виділити 4 етапи [26].

Під час першого етапу (1957-1970, створення митного союзу та в цілому становлення інтеграції) робота велася за двома основними напрямками: встановлення єдиних тарифних бар'єрів з третіми країнами та скасування митних

бар'єрів на внутрішніх кордонах (мита та квоти на пересування товарів, а також візи для громадян країн-учасниць). З особливо важливих дат слід зазначити укладання Римського договору 1957 року, який безпосередньо заснував спільний ринок і містив у собі норми, за якими будувався митний союз. До 1968 мита і кількісні обмеження були повністю скасовані, а до 1969 - скасовано візовий режим для громадян-членів інтеграції. 1970 року було створено загальний бюджет Євросоюзу, а також прийнято єдиний митний тариф у відносинах із третіми країнами.

Другий етап (1971-1984 рр.) можна назвати «часом випробувань та пошуків». Євроскептицизм, низка економічних криз, принцип одностайності при ухваленні рішень – все це ускладнювало розвиток інтеграції. Проте досить багато було зроблено: випущено 270 директив у сфері будівництва спільного ринку, ухвалення 1979 року рішення у справі Кассіс де Діжон, «у якому сформульовано принцип взаємного визнання стандартів і норм країн-учасниць при допуску товарів на національні ринки».

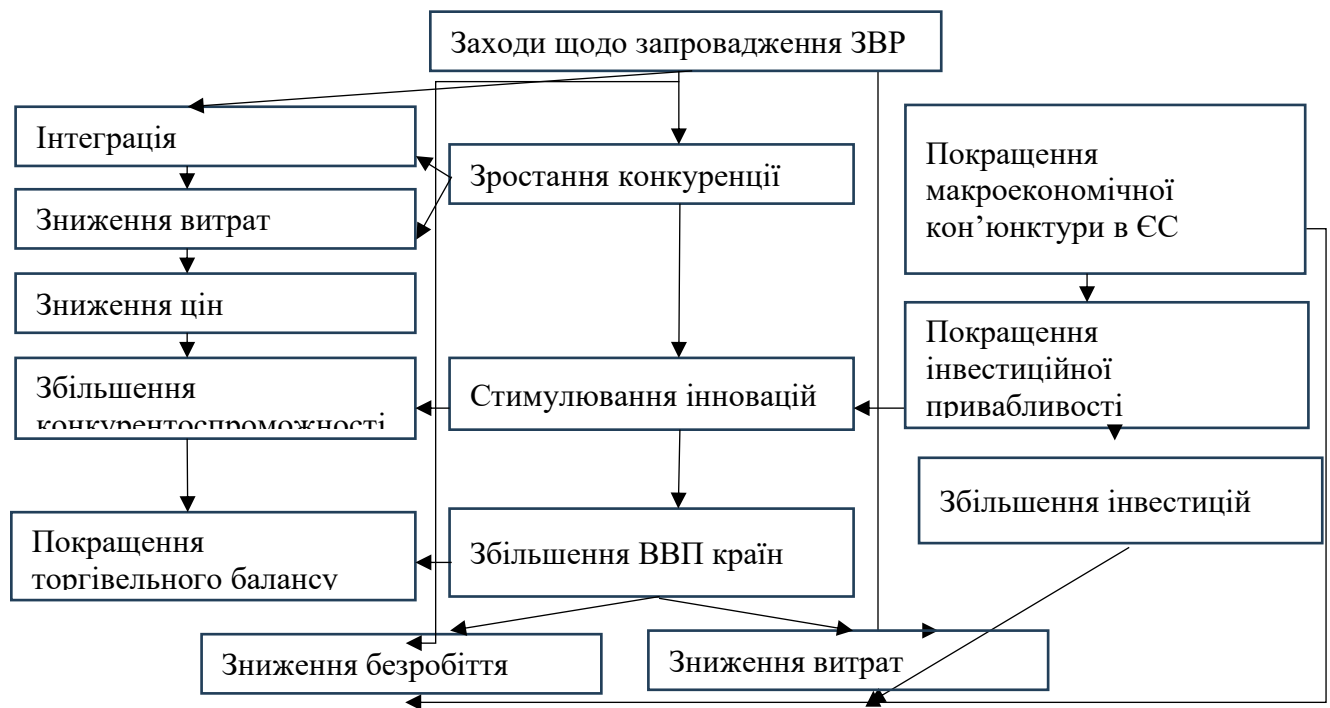

Рис. 1.1. Вигоди загального внутрішнього ринку ЄС [2]

Даний етап можна розцінювати як підготовчий, щоб держави змогли перейти до наступного – усунення інших заходів та бар'єрів, що перешкоджають вільному переміщенню факторів виробництва.

Третій етап (1985-1992 рр.) – це «новий інтеграційний підйом». У 1985 році була схвалена Біла книга Комісії ЄС, яка містила у собі 282 завдання щодо усунення фізичних, технічних та податкових бар'єрів. Саме на цьому етапі відбувся перехід від загального ринку до єдиного. А через рік, 1986 року, країнами-учасницями було підписано Єдиний європейський акт. Його найважливішою статтею можна назвати 13-ту, в якій було зафіксовано точну дату завершення процесу створення єдиного ринку: 31 грудня 1992 року. Крім того, в ній було надано визначення ЗВР: простір без внутрішніх кордонів, в якому вільне пересування товарів, осіб, послуг та капіталів забезпечується відповідно до положень цього Договору. Вигоди єдиного ринку можна узагальнити так: економіка масштабу, розмір фірм (ланцюжка створення вартості, ринок збуту), підвищення конкуренції, інновації, інтеграція ринку праці, фінансова інтеграція (рис. 1.1).

Також було прописано процедуру співробітництва інститутів ЄС у процесі прийняття рішень щодо будівництва єдиного ринку. У 1987 році акт набув чинності, у 1993 було скасовано адміністративні документи, які супроводжували товари при перетині внутрішніх кордонів. Ще одна важлива дата – 1985 рік, коли п'ять країн підписали Шенгенську угоду, завдяки якій громадяни могли пересуватися без паспортного контролю. Угода також встановлювала єдиний зовнішній візовий режим.

Четвертий етап (з 1993 року - до нашого часу), чи «сучасний етап» характеризується усуненням бар'єрів, які заважають єдності ринку, і навіть територіальним розширенням. Найважливішу роль відіграв Маастрихтський договір, який набрав чинності 1 листопада 1993 року та заснував Європейський Союз. Відповідно до статті 1, «Союз створюється на базі Європейського співтовариства, доповненого сферами політики та формами співробітництва відповідно до цього Договору» [35].

Особливу увагу варто звернути на статтю 2, де серед цілей Союзу було названо сприяння «економічному та соціальному прогресу та високому рівню зайнятості та досягнення збалансованого та сталого розвитку, особливо шляхом створення простору без внутрішніх кордонів, економічного та соціального згуртування та створення економічного та валютного союзу, що включає в кінцевому підсумку запровадження єдиної валюти відповідно до положень цього Договору» [35].

У Договорі також було закріплено інституційну структуру, «яка повинна забезпечувати узгодженість та наступність діяльності, що здійснюється для досягнення її цілей, з дотриманням та опорою на досягнутий у Співтоваристві рівень інтеграції» [35]. Так було започатковано Європейський парламент, Рада, Комісія, Суд та Палата аудиторів. Таким чином, єдиний ринок на даному етапі набув ключової значущості у розвитку інтеграції, а його функціонування було підкріплене рішенням про введення єдиної валюти та наднаціональними інститутами.

У 1999 році в безготівковий розрахунок була введена нова валюта - євро, а через три роки, в 2002, з'явилася можливість розплачуватися і банкнотами. У тому ж році євро повністю замінило національні валюти країн-учасниць, що ще більше спростило розвиток ЗВР.

Амстердамський договір, підписаний 1997 року і який набрав чинності 1999 року, продовжив процес розширення компетенцій наднаціональних органів, закріпив загальні принципи конституційного ладу, а також уніфікував процедуру вступу до об'єднання. Ніццький договір реформував судову систему ЄС (запровадив структуру судових інстанцій), переглянув вагу голосів країн-учасниць та створив необхідну базу для розширення ЗВР. На Лісабонському саміті у 2000 році було започатковано стратегію на найближчі десять років «для підвищення темпів зростання і рівня зайнятості на просторі ЗВР», а Лісабонський договір від 2007 року визнав ЄС правосуб'єктним і змінив цінності та цілі Євросоюзу: принципи, що розглядалися раніше як декларативні, стали основними завданнями політики інтеграції (культурне різноманіття, соціальна, територіальна та економічна єдність тощо).

Окремо варто згадати завдання щодо створення «внутрішнього ринку». У статті Договору завдання ринку сформульовано як забезпечення сталого розвитку Європи «на основі збалансованого економічного зростання та стабільності цін» [35]. Крім того, серед особливостей ЗВР було перераховано: «наявність у високому ступені конкурентоспроможної соціальної ринкової економіки, що прагне повної зайнятості та соціального прогресу, високий рівень охорони та покращення якості довкілля, сприяння науково-технічному прогресу, боротьба з маргіналізацією та дискримінацією, сприяння соціальної справедливості та соціального захисту, рівності жінок і чоловіків, солідарності поколінь та охорони прав дитини, економічного, соціального та територіального згуртування та солідарності держав-членів» [35]. У пункті 4 статті 3 було закріплено факт заснування економічного та валютного союзу з єдиною валютою-євро [35].

Тепер, коли ми стисло розглянули етапи інтеграції, можна перейти до особливостей формування ЗВР. На щаблі митного союзу, тоді ще ЄЕС не тільки скасував мита та квоти, а й заснував загальний бюджет угруповання. Держави-члени передали управління митними доходами наднаціональним інститутам. Окремо варто звернути увагу на режим оподаткування торгових потоків: країни використовували принцип країни призначення, а не походження, що знизило ставку податку на експорт до нуля і, отже, заохотило експортні виробництва. Однак такий режим хоч і скасовує тарифні, але збільшує фіскальні бар'єри. Проблема була вирішена в 1993 році, коли митний контроль на внутрішніх кордонах був повністю скасований внаслідок становлення митного союзу фіскальним. «Експортно-імпортна операція» стала «придбанням у межах загального внутрішнього ринку». Кінцеве усунення фіскальних бар'єрів на просторі ЗВР є повернення до принципу країни походження, проте повною мірою це поки що неможливо через відмінності «цілей та пріоритетів державних витрат», а також рівень державних доходів, а отже – складнощів уніфікації податкових режимів країн [35].

Нова стратегія єдиного ринку, що діяла з 2003 до 2010, фокусувалася, зокрема, і на інтеграції ринку послуг, спрощенні нормативно-правової бази. Значного

прогресу було досягнуто у сфері транспорту, телекомунікацій, електро- та газопостачання, поштових послуг [15].

2010 позначається на офіційному сайті Європарламенту як «перезапуск ЗВР». Численні акти та рапорти містять у собі заходи щодо подальшого розвитку єдиного ринку, забезпечення переваг для людей у цілому, споживачів та бізнесу зокрема, стимулювання інвестицій, використання можливостей єдиного цифрового ринку [15].

Загалом принципи побудови та функціонування ЗВР можна узагальнити наступним списком: заборона дискримінації, взаємне визнання, гармонізація, принцип країни походження. При цьому існування єдиного ринку підтримується розвиненими механізмами регулювання, що ґрунтуються на визначенні субсидіарності. Правовий, контрольний, бюджетний механізми становлять важливі частини єдиного ринку.

На сучасному етапі єдиний ринок лежить в основі європейського проекту, дозволяючи людям, послугам, товарам та капіталу переміщатися більш вільно, пропонуючи можливості для європейського бізнесу, а також більший вибір та нижчі ціни для споживачів. Однак навіть зараз існують деякі бар'єри та складнощі, що заважають реалізації всіх можливих переваг єдиного ринку. Будівництво ЗВР продовжується, оскільки існує необхідність забезпечити єдність ринку в нових секторах, а також розвинути каркас 4-х свобод, створений у 1993 році.

Саме тому у 2015 році Європейською комісією була розроблена стратегія щодо його модернізації, яка включала такі пункти: консолідація прав інтелектуальної власності, спрощення процесу отримання інформації про місцеві закони (у тому числі створення онлайн-інструментів для її отримання), створення більш прозорої та ефективної системи державних закупівель, модернізація системи стандартів, запобігання дискримінації споживачів за національною ознакою чи місцем проживання, усунення обмежень у секторі роздрібною торгівлі, допомога малим та середнім бізнесам, сприяння збалансованому розвитку економіки співробітництва. Багато кроків вже було зроблено для досягнення поставленої мети за минулі з дати

публікації 7 років [34].

Таким чином, загальний внутрішній ринок характеризується насамперед відсутністю торгових бар'єрів, по-друге – гармонізацією норм правил ЄС та національних норм права країн-учасниць інтеграції. Він є ядром європейської інтеграції, підтримуючи економічне зростання та забезпечуючи політичну стабільність ЄС. Проте в умовах мінливого світу постає питання про життєздатність єдиного ринку та його вміння адаптуватися до нових реалій та долати кризові ситуації. Наступний розділ буде присвячено виявленню наслідків пандемії COVID-19 для функціонування єдиного ринку крізь призму її впливу на вільне переміщення товарів, послуг, громадян та капіталу.

Висновки до першого розділу

1. Загальний внутрішній ринок є одним із найважливіших досягнень Євросоюзу. Передумови формування спільного ринку - а потім і створення єдиного - пояснюються різними економічними та політичними теоріями, серед яких можна перерахувати неолібералізм, теорію попиту, що перетинається, федералізм, функціоналізм, теорію комунікації. Розташовані географічно близько друг до друга країни, мають конкуруючі економіки та подібні структури попиту, і навіть бажаючи отримати вигоди як ефективнішого використання чинників виробництва, підвищення якості та різноманітності товарів, зниження цін, поступово рухалися до кінцевої мети - створення єдиного ринку. Єдиний ринок – обумовлений економічними вигодами результат багаторічної інтеграції, підкріпленої політичними мотивами.

2. Принципи побудови та функціонування ЗВР можна узагальнити наступним списком: заборона дискримінації, взаємне визнання, гармонізація, принцип країни походження. При цьому існування єдиного ринку підтримується розвиненими механізмами регулювання, що ґрунтуються на визначенні субсидіарності. Правовий, контрольний, бюджетний механізми становлять його важливі частини.

РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАГАЛЬНОГО ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС

2.1. Динаміка функціонування загального внутрішнього ринку ЄС в умовах пандемії

Важливість внутрішнього ринку для країн ЄС стає особливо наочною після аналізу статистики торгівлі товарами: частка внутрішньої торгівлі більшості країн-членів є більшою, ніж частка зовнішньої торгівлі (рис. 2.1).

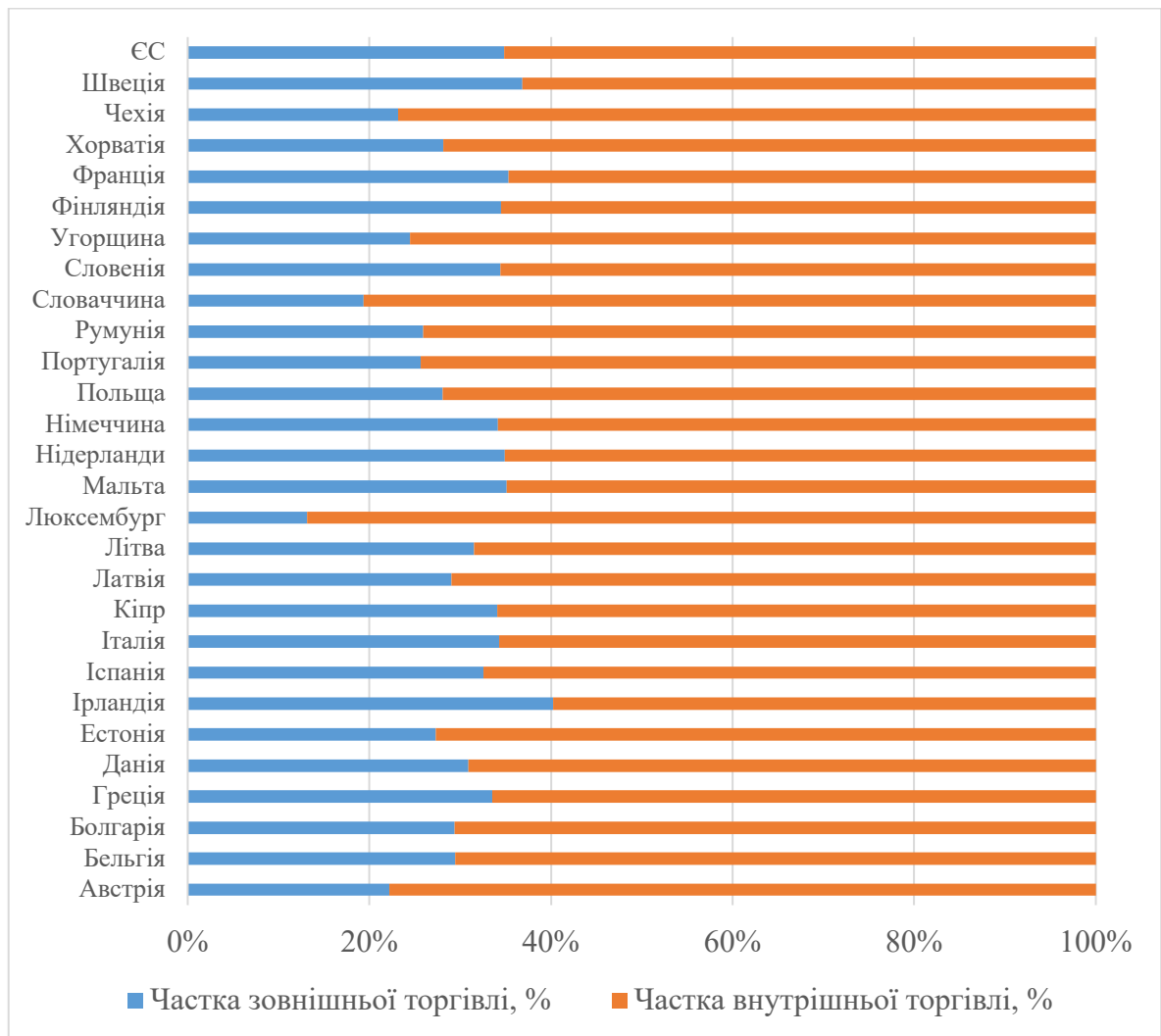

Рис. 2.1 Частка внутрішньої та зовнішньої торгівлі країнами-членами ЄС, 2021 р. (складено автором на основі даних [39])

Така сама тенденція видна на рис. 2.1, де показано розподіл країн залежно від переважної частки торгівлі: вони згруповані у першій чверті, де розташовані країни з торгівлею всередині ЄС. Лише Нідерланди, Мальта, Ірландія та Кіпр лежать в інших чвертях.

Загалом по ЄС частка внутрішньої торгівлі товарами у 2021 році перевищувала частку зовнішньої на 62%. При цьому, порівнюючи 2020 та 2021 рр., її обсяг збільшився на 20%.

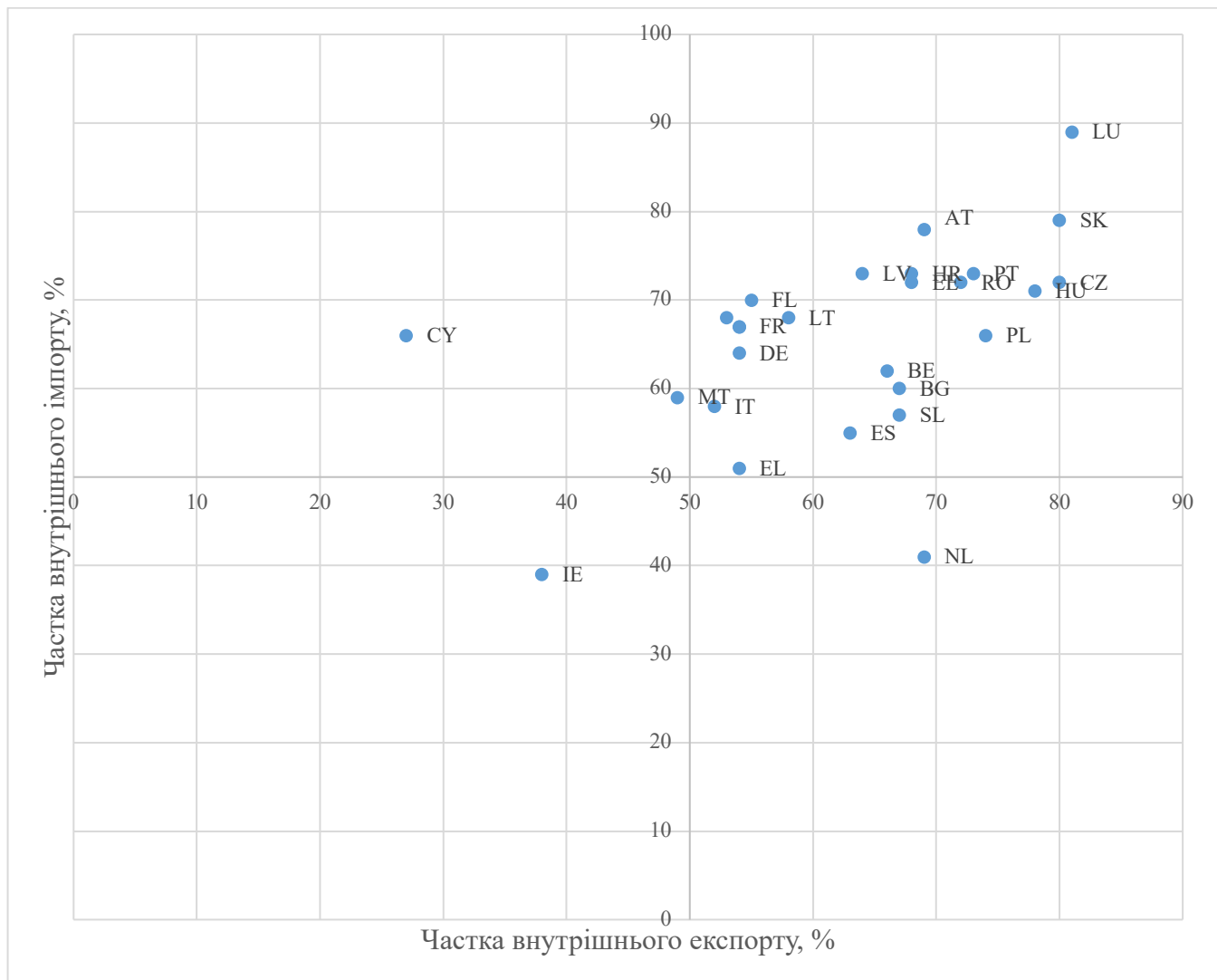

Рис. 2.2. Частка внутрішнього експорту та імпорту країн ЄС, 2021 р. (складено автором на основі даних [44])

Проаналізуємо зміни торгівлі товарами докладніше. Відразу зазначимо, що далі розглядатимемо внутрішній експорт ЄС у контексті внутрішньої торгівлі, оскільки згідно з Євростатом саме показники експорту мають більше охоплення порівняно з імпортом.

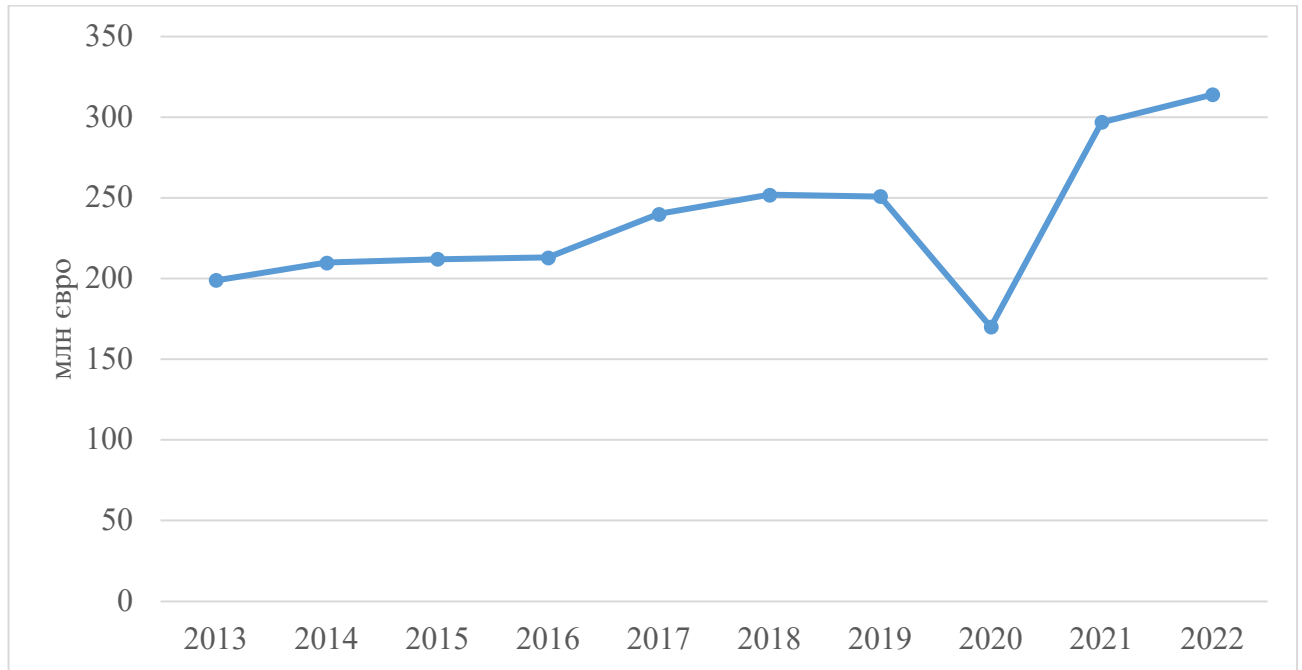

Рис. 2.3. Внутрішній експорт товарів ЄС у 2013-2022 рр. (складено автором на основі даних [44])

Виходячи з рис. 2.3, відбулося різке зниження внутрішнього експорту з лютого 2020 по квітень 2020, що пов'язано з початком локдауну та введенням обмежувальних заходів. Однак до грудня 2022 року експорт товарів відновився до колишнього рівня і навіть перевищив його. Примітно, що під час фінансової кризи внутрішній експорт скоротився менше, ніж під час пандемії (46 млн Євро та 88 млн Євро відповідно).

Аналізуючи структуру внутрішнього експорту, можна побачити, що під час пандемії збільшилась частка експорту продовольчих товарів, напоїв та тютюну, однак вже у 2021 р. вона скоротилась і стала дорівнювати обсягам 2018 р. (рис. 2.4). Більш всього зросла частка експорту хімічних речовин (1,4%), яка продовжила збільшуватись у 2022 р.

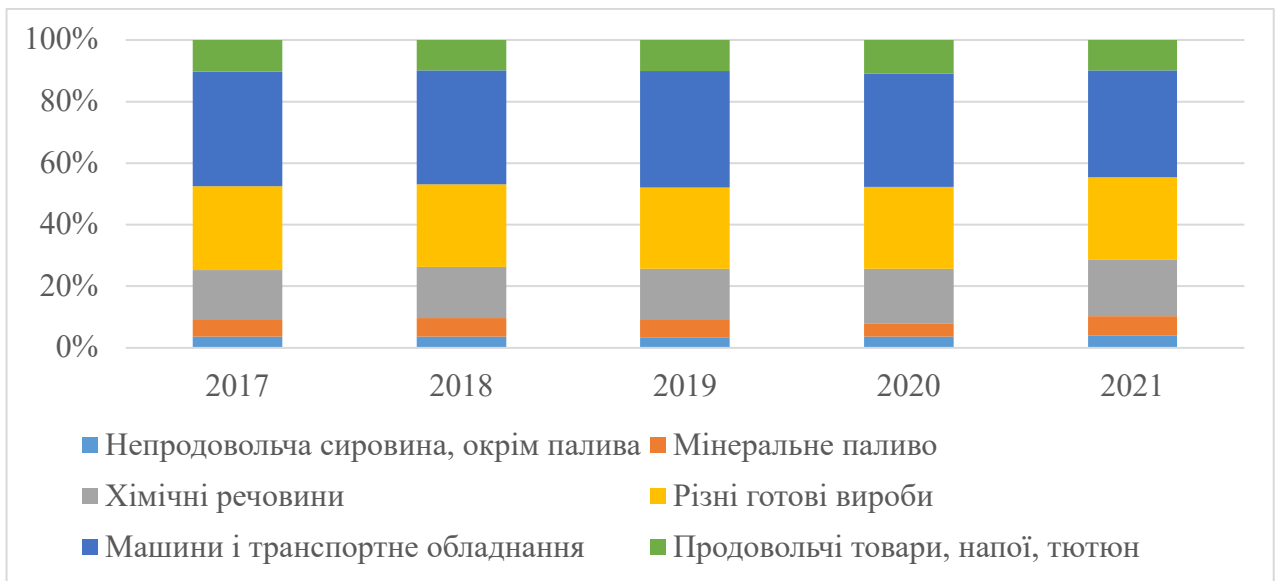

Рис. 2.4. Структура внутрішнього експорту у 2017-2021 рр. (складено автором на основі даних [44])

Пандемія викликала велику міру невизначеності, у зв'язку з чим люди підвищили рівень заощаджень: зі стабільного рівня 12-15% до 24% у другому кварталі 2020 року (рис. 2.5). Однак до третього кварталу 2021 він уже наблизився до звичної позначки і дорівнював 14,6%.

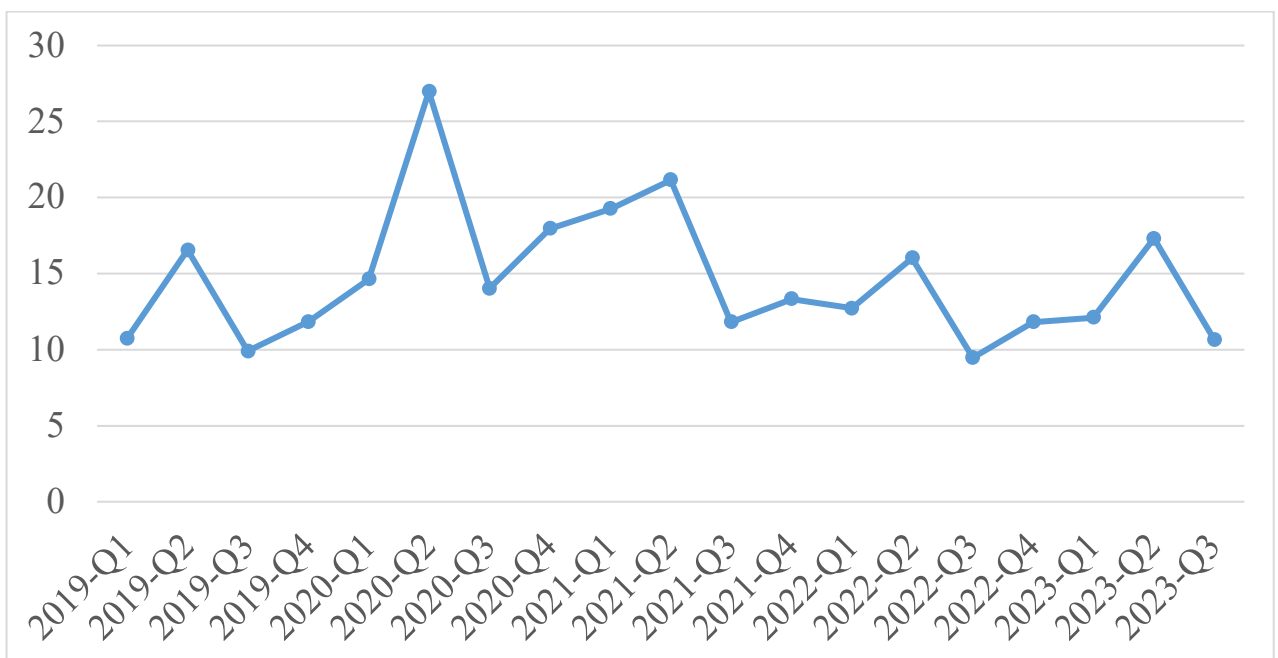

Рис. 2.5. Рівень заощаджень, ЄС, 2019-1 – 2021-111, %. (складено автором на основі даних [12])

Збільшення заощаджень нерозривно пов'язане з обсягами покупок споживчих товарів, що впали. Найбільше постраждали товари тривалого та йолу тривалого користування, тоді як товари короткочасного користування купувалися майже в тому ж обсязі, порівнюючи показники з минулим роком. Зокрема, торгівля капітальним обладнанням різко скоротилася у квітні-травні 2020 року, проте швидко повернулася до колишнього рівня вже до липня 2020 року.

Перша хвиля пандемії призвела також різкого зниження промислової активності. Це зниження виробничої активності сприяло падінню загального обсягу торгівлі, оскільки виробничий сектор ЄС не тільки відповідає за виробництво багатьох кінцевих товарів, що продаються всередині ЄС, але є покупцем багатьох проміжних товарів. Всередині Євросоюзу активно розвинені ланцюжки створення вартості, багато кінцевих продуктів складаються з деталей, вироблених у різних країнах-членах ЄС.

Пандемія сприяла підвищенню обсягу продажів по інтернету: ускладнення перевезень між країнами-членами ЄС, необхідність дотримуватися карантину, локдаун призвели до того, що індекс обороту продажів в оптовій та роздрібній торгівлі поштою чи інтернетом збільшився більш ніж на 40 пунктів за 4 місяці (рис. 2.6). Таким чином, відсутність фізичної роздрібної активності була компенсована зростанням електронної торгівлі.

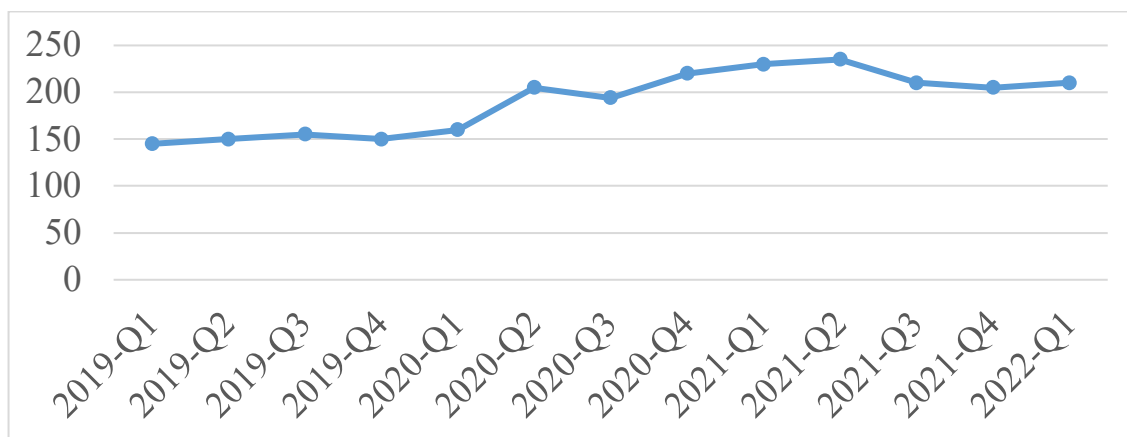

Рис. 2.6. Індекс обороту та обсягу продажу в оптовій та роздрібній торгівлі поштою чи інтернетом, січень 2019- січень 2022, пункти (складено автором на основі даних [47])

Окремо варто розглянути внутрішню торгівлю товарами, пов'язаними з пандемією: як саме змінилися обсяги внутрішнього експорту, враховуючи, що кожна країна критично потребувала цих товарів сама. Примітно, що якщо порівнювати торгівлю у вартісному та кількісному вираженні, можна зробити висновок, що для продуктів для дезінфекції та тестів на визначення COVID-19 спостерігалось значне зростання цін, тоді як кількість залишалася або на тому ж рівні, або взагалі падало. У той же час, і у сфері послуг стався значний спад у другому кварталі 2020 року. Однак у четвертому кварталі 2021 року оборот послуг у ЄС зріс на 4,2% порівняно з третім кварталом 2021 року, при цьому найбільше зростання припало на транспортування та зберігання (7,4%); загальний рівень обороту послуг нині майже на 6% вищий, ніж у 4 кварталі 2019 року.

Найбільше постраждали готельний бізнес та підприємства громадського харчування. Це цілком зрозуміло, оскільки люди були змушені залишатися вдома. Початкове закриття кордонів призвело до припинення транскордонних поїздок, які були невід'ємною частиною фізичних послуг (туризм, реклама, бізнес-консультації, архітектура тощо). Ці заходи також вплинули на підприємства, що працюють у прикордонних регіонах, багато з яких зіткнулися з падінням доходів від роздрібною торгівлі, оскільки клієнтам не хотілося перетинати кордони.

Так, кількість туристів усередині ЄС у вересні 2020 року все ще була більш ніж на 80% нижчою за рівень 2019 року. Ці цифри включають як туристичні, і ділові поїздки [25].

Аналіз кількості рейсів у межах ЄС відбиває аналогічний тренд. Найнижчий показник був у квітні 2020 року та становив менше 10% від рівня 2019 року [25]. У листопаді 2020 року кількість рейсів усередині ЄС скоротилася на 68%. Скорочення кількості пасажирів, ймовірно, було ще більшим, оскільки багато рейсів вилітали не з повною завантаженістю.

Обмеження на подорожі в багатьох країнах-членах включали деякі винятки для ділових поїздок. Тим не менш, статистика показує, що більшість підприємств (і споживачів) дотримувалися урядових вказівок та обмежували свою туристичну

діяльність основними поїздками.

Оскільки фізичному наданню послуг серйозно перешкождали обмеження на поїздки та закриття кордонів, багато підприємств, де це було можливо, перейшли на онлайн-доставку послуг, як було виявлено раніше. Можна стверджувати, що пандемія виявилася каталізатором переходу. Багато фізичних зустрічей і конференцій, за допомогою яких, зокрема, за звичайних обставин надавалися б професійні послуги, натомість проводилися з використанням цифрових інструментів: збільшилася кількість користувачів Zoom, Skype, MS Teams [25].

Невизначеність, викликана пандемією, спричинила не лише заощадження жителів ЄС, що збільшилися, а й показники довіри, що впали, у всіх секторах. Особливо виділяється занепад довіри у секторі послуг: з 10 до -44 пунктів у другому кварталі 2020 року. У порівнянні з фінансовою кризою період пандемії характеризується більшими збитками для сфери послуг, ніж для будь-якого іншого сектора.

Таким чином, внутрішня торгівля ЄС, зіткнувшись зі значним зниженням у другому кварталі 2020 року, проте зберегла відносно стабільне становище і до січня 2021 року вже повністю відновилася завдяки діям уряду, які будуть розглянуті в третьому розділі. Відмінною особливістю пандемії є занепад сфери послуг: вона постраждала набагато більше, ніж торгівля товарами. Це пов'язано з нокдауном - необхідністю залишатися вдома та не відвідувати ресторани, салони краси, торговельно-розважальні центри та інше. Варто також окремо відзначити роль пандемії як каталізатору переходу багатьох бізнесів та споживачів на електронний формат. Тенденція популярності онлайн-сервісів, що збільшується, триває і в даний час.

2.2. Вплив пандемії COVID-19 на економіку країн ЄС

Згідно з офіційним сайтом Європарламенту, вільний рух капіталу включає ПШ, інвестиції в нерухомість, купівлю цінних паперів (наприклад, акції, облігації, векселі, пайові фонди), надання позик і кредитів, інші операції з фінансовими установами, включаючи операції з особистим капіталом, такі як посаг, спадщина,

пожертвування. Зокрема, ПІІ відображають привабливість чи конкурентоспроможність економіки, будучи таким чином певним виміром ефективності та привабливості ЗВР [11].

При цьому капітал - це єдина «свобода» єдиного ринку, що виходить за його межі, оскільки вона також включає потоки капіталу між країнами ЄС та рештою світу. Проте ця свобода не може існувати без відповідних гарантій та захисту. Країнам ЄС за законом дозволено вживати запобіжних заходів, щоб іноземні інвестиції не створювали загрози громадській безпеці, і сам ЄС може вживати певних заходів у разі потреби, щоб обмежити цю свободу.

Незважаючи на те, що обмежень на рух капіталу всередині ЄС не було, пандемія вплинула на європейські ринки капіталу. Як уже було написано раніше, рівень заощаджень домогосподарств значно зріс у другому кварталі 2020 через невизначеність, в результаті ЄЦБ довелося робити масові інтервенції на ринку суверенних облігацій: він закупив активи приблизно на €1,85 трлн [25], щоб протистояти дефляційного тиску.

Крім того, економічна невизначеність призвела до підвищення курсу євро, оскільки економічні агенти почали інвестувати у відносно стабільні валюти (серед яких євро займає одне з головних положень). Обмінний курс євро та національних валют країн-учасниць ЄС також відчував коливання через знецінення більшості національних валют по відношенню до євро (що було викликане, знову ж таки, невизначеністю).

На жаль, даних про внутрішні потоки інвестицій за 2019-2022 роки. ні, тому ми можемо виміряти лише зміни зовнішніх потоків: за останніми доступними даними, відтік ПІІ скоротився на 77%, а приплив зріс на 7%, порівнюючи 2020 і 2019 рр. [25].

Індекс ділового клімату продемонстрував значне падіння у 2020 році, проте до березня 2022 року вже перевищував доковідний рівень (рис. 2.7).

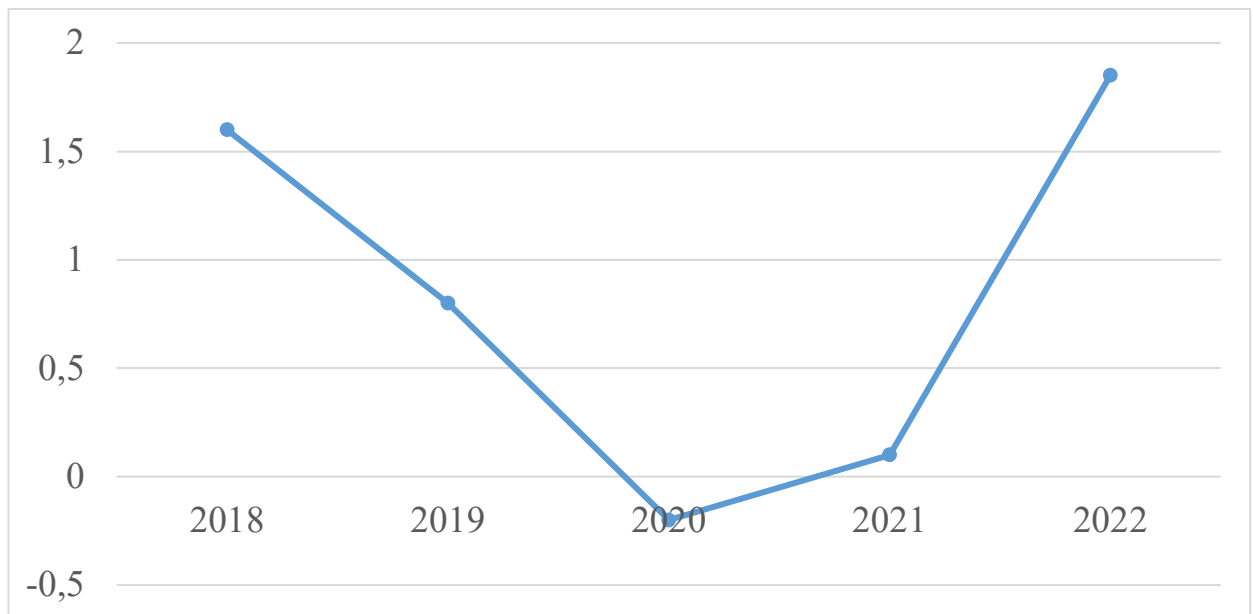

Рис. 2.7. Індекс ділового клімату, 2018-2022, пункти (складено автором на основі даних [22])

Аналізуючи динаміку індикатора економічних настроїв ⁵⁶ (розраховується як середньозважене відповідей на окремі питання, адресовані фірмам у п'яти секторах), відображеного на Малюнку 14, можна помітити, що з березня 2020 по лютий 2021 відбулося найбільше падіння з найменшим значенням у травні 2020 (63,7 пункту). Примітно, що під час кризи 2008-2009 років. зниження було менше, а найнижчий показник дорівнював 69,2 пунктів. Станом на січень 2022 року показник дорівнював 112,7 пунктам [36].

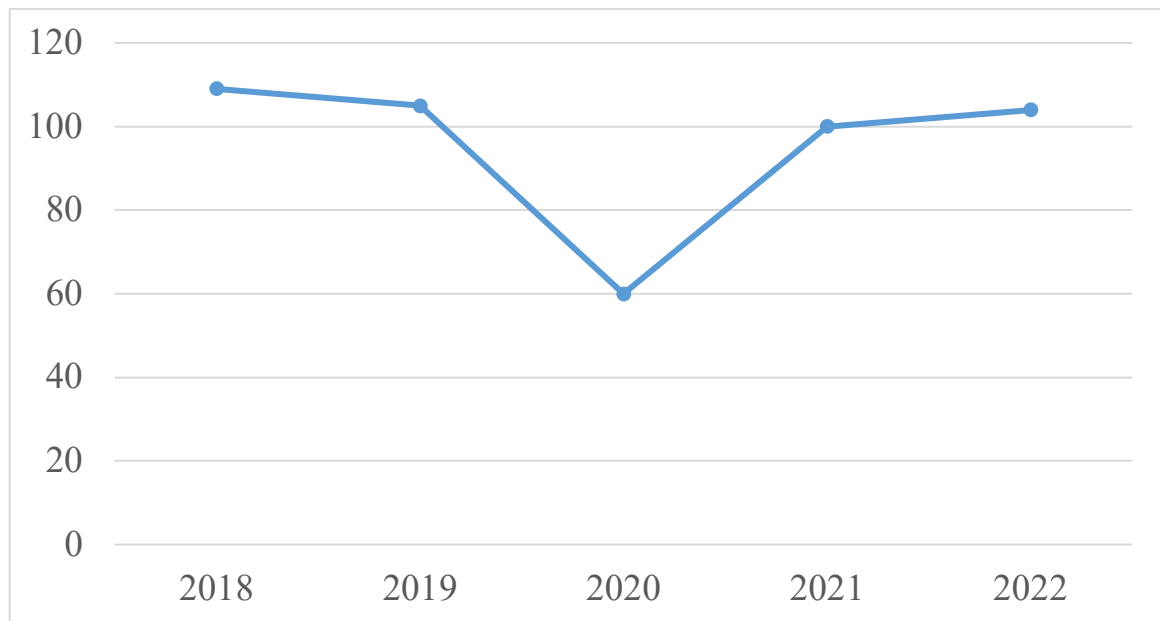

Рис. 2.8. Індекс економічних настроїв, 2018-2022 рр., пункти (складено автором на основі даних [39])

Переходячи до ринку акцій та облігацій, варто відзначити, що багато компаній вдалися до вторинного розміщення акцій з метою залучити капітал, оскільки вони зіткнулися з величезними витратами та втратами ⁵⁷. Сума коштів, залучена за рахунок АВВ (прискорене розміщення акцій), склала станом на 1 червня 2020 р. €43,9 млрд ⁵⁸, що майже вдвічі більше, ніж за аналогічний період 2019 року. У той же час вартість акцій, розміщених за закритою підпискою (right offers), впала практично на €2 млрд, а обсяг IPO - на €4,3 млрд, порівнюючи 2020 та 2019 рр. [5]

Проте, вже у 2021 році згідно з опитуванням, проведеним Європейським інвестиційним банком, 71% опитаних фірм заявили про те, що їхні інвестиційні плани не змінилися (тоді як 26% повідомили про скорочення інвестицій) [5]. Показники ринку праці, що багато в чому відновилися, зобов'язані заходам уряду з підтримки бізнесу: близько 56% фірм отримали допомогу у вигляді гарантованого кредиту, підтримки внесків на соціальне забезпечення або відстрочених платежів. Більш того, дана допомога була точково спрямованою і надавалася фірмам, які найбільше потребували її.

Більшість європейських фірм пережили пандемію відносно неушкодженими,

але тепер їм необхідно адаптуватися до нових реалій: 72% опитаних європейських фірм все ще очікують, що пандемія вплине на діяльність компанії, а 55% відзначають збільшення використання цифрових технологій у майбутньому, що ще раз підтверджує тренд про перехід до нового виду організації робочого процесу.

Європейські компанії потребують трансформації, проте існує безліч нефінансових бар'єрів на шляху до цього. Головний із них - брак кваліфікованого персоналу з необхідними навичками у сфері діджитал - технологій (про це заявляють 79% опитаних фірм) [5]. Таким чином, відновлення після пандемії призвело до помітного зростання кількості фірм, що розглядають наявність кваліфікованих кадрів, витрати на енергію та транспортну інфраструктуру як стримуючі фактори для зростання інвестицій, тоді як вплив невизначеності послабшав.

Пандемія COVID-19 стала перевіркою скоординованості та швидкості реагування європейських та національних інститутів у сфері грошово-кредитної політики, фіскального регулювання, фінансового нагляду. Крім того, ця кризова ситуація дозволила протестувати на міцність банківський сектор, наскільки він здатний одночасно протистояти широкому спектру шоків: кредитному ризику, ризику волатильності ринку та безперервності операційної діяльності, зберігаючи при цьому підтримку реальної економіки.

Як показало дослідження EBAN, банки, що взаємодіють на європейському ринку, займали і продовжують займати хороші позиції з точки зору платоспроможності та ліквідності для підтримки домашніх господарств та підприємств у період аномального економічного тиску. Також згідно з звітом організації, європейські ринки капіталу продовжували добре функціонувати та виконувати свої функції за часів кризи [2].

У 24 країнах із 27 сталося падіння індексу бізнес-свободи в межах 0,3-4 пункти, порівнюючи 2020 та 2019 рр., показник інвестиційної свободи залишився на колишньому рівні скрізь, крім Італії (зниження на 5 пунктів). За наявними за 2022 рік даними, перераховані вище індекси продемонстрували позитивний тренд і в більшості країн перевищили рівні до пандемії. У той же час загальний показник

економічної свободи зріс у переважній більшості країн-учасниць ЄС (крізь Німеччину, Люксембург і Швецію). Примітно, що податковий тягар на час піків пандемії в 2020 і 2021 році був знижений майже в половині країн-учасниць, що також позитивно позначилося на стабілізації ситуації.

В результаті можна зробити висновок, що незважаючи на значне зниження ключових показників у 2020 році, до кінця 2021-початку 2022 року всі вони відновилися до рівня 2019 року і навіть перевищили його. Більшість фірм (багато в чому завдяки державній підтримці та іншим заходам, пережили кризу, хоча й відзначають зміну планів у зв'язку з поточною ситуацією, спричиненою ефектами COVID-19.

Контроль на внутрішніх кордонах держав-членів було скасовано до середини червня 2020 року внаслідок скоординованих зусиль, щоб урятувати туристичний сезон у Європі. Однак вільне пересування в межах ЄС, як і раніше, підпадало під вплив цілої низки національних обмежень на поїздки, включаючи вимоги до карантину та тестування. У міру появи нових та більш заразних штамів держави-члени продовжували обмежувати мобільність усередині своїх територій, а також між ними.

Занепад торгівлі товарами та послугами, а також проблеми, які зазнавали компанії, далися взнаки і на ринку праці. Сфера послуг, туризму, адаптація до нових реалій роботи з дому, що перебуває в кризовій ситуації (у пік коронакризи понад 40% людей працювали повний робочий день з дому в порівнянні з 15% до пандемії), перебої в ланцюжках поставок, високий рівень захворюваності - все це спричинило підвищення рівня безробіття (рис. 2.9) і зниження робочих годин (рис. 2.10).

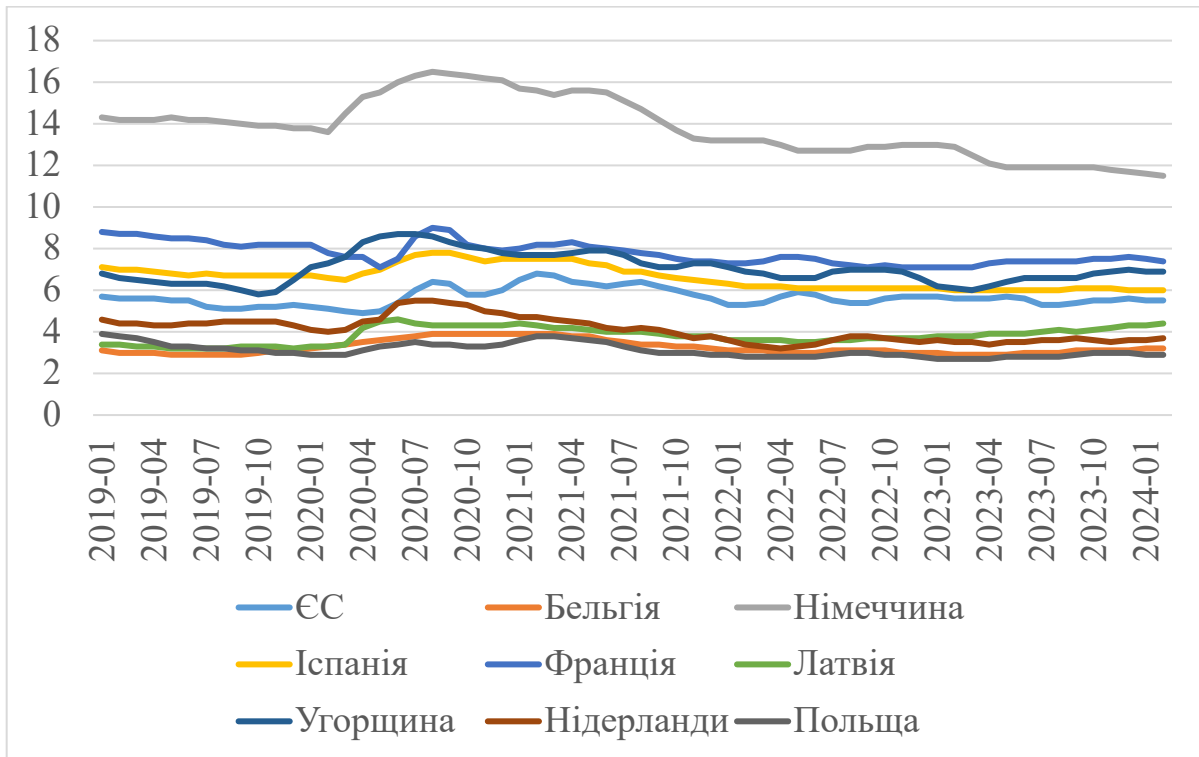

Рис. 2.9. Рівень безробіття, 2019-2022, %. (складено автором на основі даних [49])

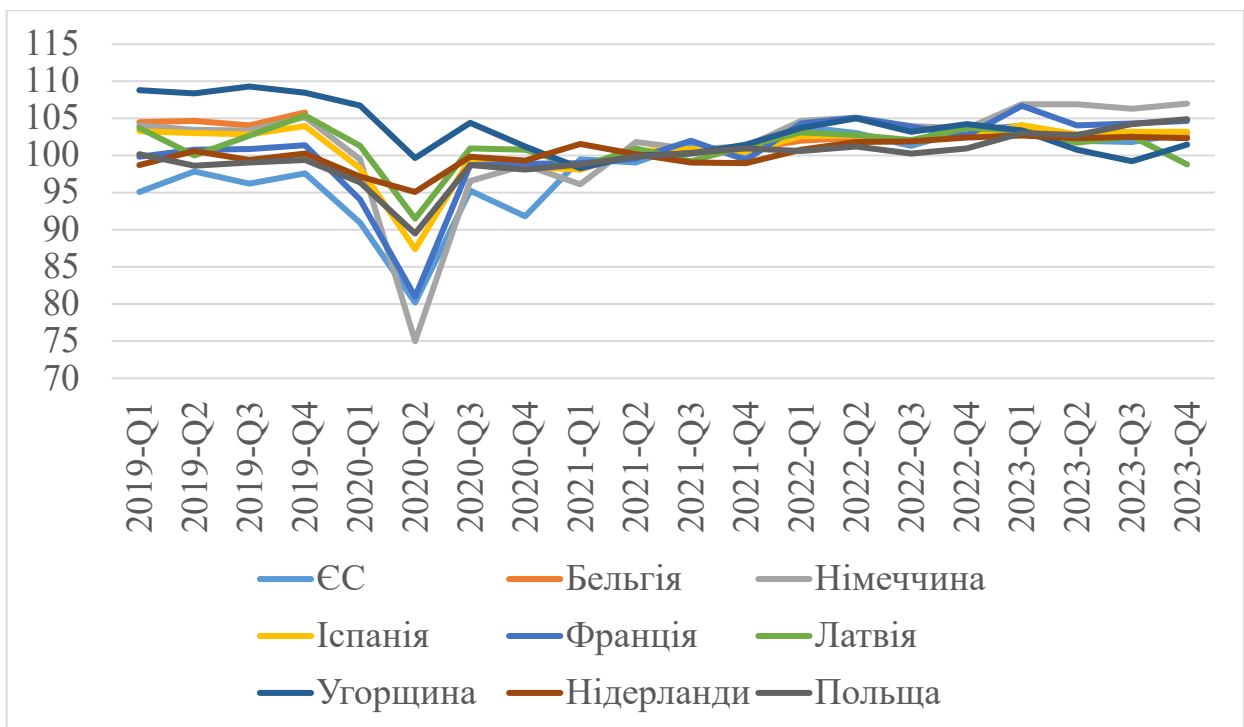

Рис. 2.10. Індекс робочих годин, з урахуванням сезонних коливань, 2021=100. (складено автором на основі даних [42])

Багато підприємств було тимчасово закрито, а багато людей було ізольовано у своїх будинках, щоб запобігти поширенню вірусу. Криза в галузі охорони здоров'я вплинула на економічне життя і ринок праці. Карантин та інші заходи, пов'язані зі здоров'ям, мали на увазі уповільнення ділової активності.

Люди втратили роботу, нові вакансії були заморожені, деякі безробітні зробили перерву у пошуку роботи за сімейними обставинами, а зайняті люди скоротили свій робочий день або просто перестали працювати на якийсь час. Ця тенденція знайшла своє відображення у показнику очікувань зайнятості (рис 2.11). Падіння було навіть більше, ніж під час фінансової кризи: 50% та 36% у квітні 2020 та березні 2009 р.р. відповідно, порівнюючи з тим самим місяцем на рік раніше. Незважаючи на зниження в першому кварталі 2022 року, показники все одно вищі за докоподібний рівень.

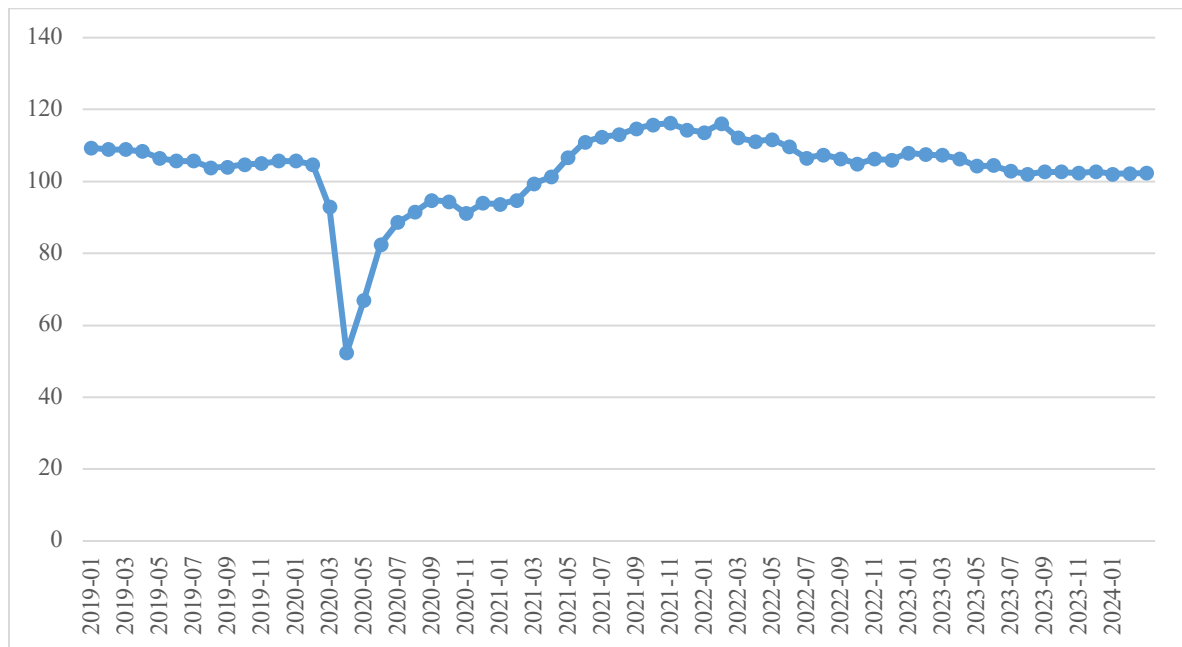

Рис. 2.11 Показник очікувань зайнятості, січень 2007-січень 2022, пункти
(складено автором на основі даних [38])

Окремо варто згадати про переміщення людей усередині ЄС: воно відіграє важливу роль у багатьох економічних процесах:

- Короткі ділові поїздки на кілька годин або кілька днів;

- Поїздки працювати і назад;
- Поїздки до магазину;
- Туризм.

Проте заходи, вжиті ЄС для стабілізації становища (ми розглянемо їх у третьому розділі), дозволили показникам відновитись практично до рівня 2019 року. Зокрема, зайнятість у секторах, що відрізняються підвищеним контактом між людьми, скоротила розрив із докоподібними показниками до 2%. Крім того, менеджери, опитані IHS Markit, повідомили про зростання зайнятості у всіх країнах Єврозони у четвертому кварталі 2021 року. Повідомлялося, що на початку року зростання зайнятості сповільнилося в секторах послуг та будівництва, ймовірно через загострення ситуації з пандемією. У обробній промисловості зростання зайнятості трохи збільшилося порівняно з попередніми місяцями.

Розберемо правову базу запроваджених країнами-учасницями обмежень. Після Лісабонського договору, згідно із законодавством ЄС, внутрішній прикордонний контроль пішов у минуле через встановлені гарантії відсутності будь-якого контролю на внутрішніх кордонах. Насправді ми є свідками обмеження свободи пересування та відновлення прикордонного контролю між державами-членами ЄС. Свобода пересування в рамках єдиного простору без внутрішніх кордонів та єдиного ринку вважається одним із найважливіших здобутків інститутів ЄС з моменту його створення. Отже, введені обмеження та принесення в жертву такої свободи державами-членами в кризових ситуаціях вказують на те, що це досягнення є вразливим, тендітним і схильним до перевищення повноважень держав-членів з метою захисту державної політики (охорони здоров'я) та внутрішньої безпеки. Цю тезу ми розкриємо повніше в третьому розділі.

Таким чином, вільний рух людей всередині ЗВР був значно обмежений двома факторами: тотальний локдаун та заходи, запроваджені країнами-членами на національному рівні. Однак усі ключові показники відновилися до червня 2021 року багато в чому завдяки заходам уряду, які будуть розглянуті далі.

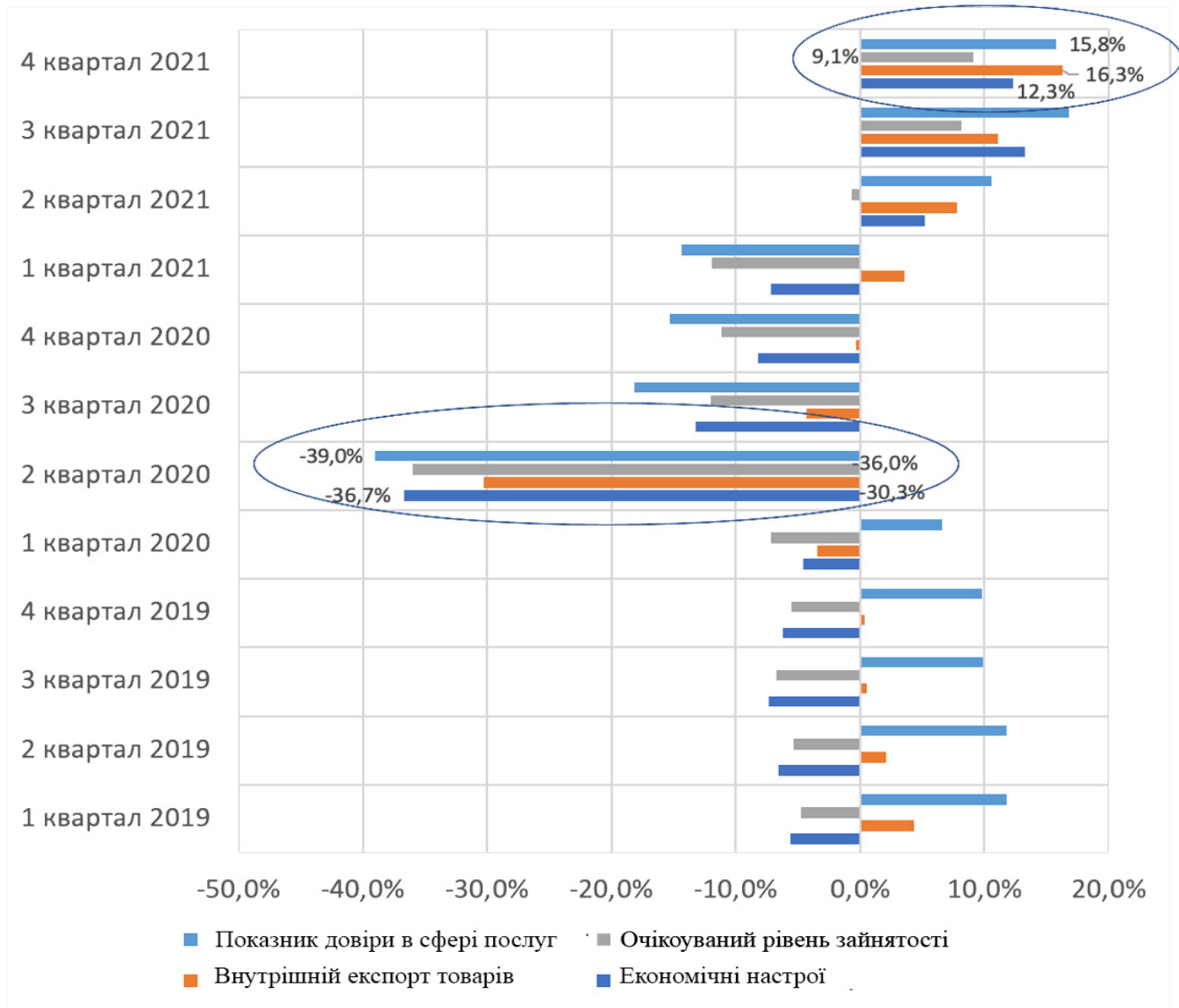

Рис. 2.12. Динаміка показників, 2019-2021 рр., %. (складено автором на основі даних [12])

Тепер, коли ми вивчили наслідки пандемії для всіх 4 факторів виробництва, порівняємо та узагальним отримані висновки. Відразу варто зазначити, що через брак даних щодо інвестицій та переміщення людей всередині ЄС за 2019—2021 рр. наші підрахунки будуть не такими повними та чіткими, як цього хотілося б. Замість внутрішніх ПІІ ми візьмемо індекс економічних настроїв як показник, що відображає ринок праці - індекс очікуваного рівня зайнятості, послуг - індикатор настрою в секторі послуг, товарів - внутрішній експорт товарів. Так, на рис. 2.12 видно, що в пік

пандемії – другий квартал 2020 року – найбільш постраждалими виявилися саме послуги (39%), як і передбачалося в гіпотезі. При цьому, якщо порівняти четверті квартали 2021 та 2019 рр., видно, що товари та послуги продемонстрували найбільше зростання. Наголосимо ще раз, що ці показники не відображають, на жаль, повною мірою вплив запровадження обмежень та бар'єрів, дані розрахунки лише дозволяють порівняти вплив пандемії на чотири свободи ЗВР.

Як аналізований період виберемо 2000-2021 рр та побудуємо кореляційну матрицю між обраними показниками (табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Вхідні дані

Показник	Позначення в аналізі
ВВП (залежний)	GDP
Рівень безробіття	Unemp
Внутрішній експорт товарів	ExTot
Індикатор настрою ринку у сфері послуг	Service
Індикатор настрою ринку в секторі споживчого ринку	Consumers
Індикатор настрою ринку роздрібної торгівлі	Retail
Індикатор настрою ринку будівництва	Const
Індикатор настрою ринку в секторі обробної промисловості	Manu
Індекс економічних настроїв	EconMood
Показник очікувань зайнятості	EmpEx

Таблиця складена автором.

Тепер, коли ми вивчили наслідки пандемії для всіх 4 факторів виробництв, порівняємо та узагальним отримані висновки. Відразу варто зазначити, що через брак даних щодо інвестицій та переміщення людей всередині ЄС за 2019—2021 рр. наші підрахунки будуть не такими повними та чіткими, як цього хотілося б. Замість внутрішніх ПІІ ми візьмемо індекс економічних настроїв як показник, що відображає ринок праці - індекс очікуваного рівня зайнятості, послуг - індикатор настрою в секторі послуг, товарів - внутрішній експорт товарів. Так, на рис. 2.12 видно, що в пік пандемії – другий квартал 2020 року – найбільш постраждалими виявилися саме

послуги (39%), як і передбачалося в гіпотезі. При цьому, якщо порівняти четверті квартали 2021 та 2019 рр., видно, що товари та послуги продемонстрували найбільше зростання. Наголосимо ще раз, що ці показники не відображають, на жаль, повною мірою вплив запровадження обмежень та бар'єрів, дані розрахунки лише дозволяють порівняти вплив пандемії на чотири свободи ЗВР.

Подивимося на кореляційну матрицю. Ми, що більшість ознак корелюють друг з одним (табл. 2.2).

Табляця 2.2

Кореляційна матриця досліджуваних показників

	EconMood	EmpEx	ExTot	Service	Consumer	Retail	Manu	Const	Unemp	GDP
EconMood		0,97	0,73	0,91	0,89	0,93	0,94	0,71	-0,34	0,67
EmpEx			0,73	0,92	0,84	0,90	0,92	0,79	-0,43	0,66
ExTot				0,44	0,67	0,57	0,68	0,90	-0,64	0,98
Service					0,78	0,91	0,86	0,51	-0,14	0,37
Consumer						0,94	0,69	0,70	-0,43	0,71
Retail							0,81	0,59	-0,27	0,56
Manu								0,62	-0,22	0,56
Const									-0,41	0,89
Unemp										-0,69
GDP										

Таблиця складена автором.

Таким чином, ЄС вдалося відновитись після економічного шоку, викликаного пандемією. У наступному розділі ми розглянемо заходи уряду, які привели до такого результату, та визначимо значення пандемії для Європейського Союзу.

2.3. Перспективи розвитку загального внутрішнього ринку ЄС в постпандемійний період

У попередньому розділі ми розглянули наслідки пандемії COVID-19 для чотирьох свобод ЗВР і зробили висновок, що показники практично відновилися до

рівня . Які ж заходи наднаціональних інституцій привели до такого вражаючого результату?

Перше, на що варто звернути увагу, це запровадження «Зелених смуг». «Зелені смуги» - це виділені дороги для вантажних машин з товарами між країнами-членами ЄС. При цьому перетин кордону такою дорогою, включаючи будь-які перевірки та медичне обстеження, не повинен був займати більше 15 хвилин. Цей захід було вжито з метою захистити ланцюжки поставок ЄС у складних умовах. Нинішня криза відрізняється від ситуації 2008-2009 рр., оскільки «б'є» по економіці симетрично, хоч і з відмінностями в масштабах, тоді як криза 2009 року була насамперед кризою банківської галузі та виробничого сектора. Цього разу суттєво постраждали ланцюжки створення вартості. Колективний і скоординований підхід до транскордонних перевезень, за заявою Європейського комісара з транспорту, Адіні - Іоани Велян , у поточних умовах важливіший, ніж будь-коли раніше.

Процедури на прикордонних зонах з виділеними смугами руху були зведені до мінімуму і спрощені лише до необхідного. Перевірки та огляди проводилися без необхідності водіям залишати свої транспортні засоби. Крім того, жодний вантажний транспортний засіб або водій не повинні були піддаватися дискримінації, незалежно від походження та призначення, громадянства водія чи країни реєстрації транспортного засобу. Також країнам рекомендувалося скасувати існуючі заборони та обмеження доступу до доріг (наприклад, тимчасові).

Наступний захід - це прийняття електронних сертифікатів EU Digital Covid Certificate . За заявою Єврокомісії, «цифровий сертифікат має сприяти вільному пересуванню всередині ЄС». І справді: за допомогою цього документа житель будь-якої країни-учасниці може вільно переміщатися між іншими країнами ЄС, оскільки всі вони зобов'язані приймати сертифікат. Вся інформація про щеплення та/або перенесену хворобу може бути перевірена за системою, доступною всьому ЄС. Європейська комісія також допомогла державам-членам розробити національне програмне забезпечення та додатки для видачі, зберігання та перевірки сертифікатів.

Сезонні робітники-мігранти, переважно зі східноєвропейських держав-членів і

які працюють у сільському господарстві та сфері охорони здоров'я у західноєвропейських державах-членах, отримали переваги та стали винятком в обмеженнях на транскордонні поїздки. В іншому випадку більша частина врожаю спаржі в Німеччині, наприклад, навесні була б втрачена [25].

Крім того, Комісія визнала важливість транскордонної мобільності для найважливіших професій. До них належать не лише медичні працівники, а й працівники у сфері постачання продовольства, виробництва та переробки.

13 травня 2020 року Комісія опублікувала документ «На шляху до поетапного та скоординованого підходу до відновлення свободи пересування та скасування внутрішнього прикордонного контролю», в якому виділила критерії та принципи, а також оновила рекомендації, наведені у Спільній Європейській дорожній карті, але з акцентом на обмеження вільного пересування та внутрішній прикордонний контроль. Всі вони були також передані країнам-членам як інструкції та рекомендації.

Переходячи до розгляду підтримуючих заходів бізнесу, слід нагадати про те, що більшість фірм вказали на нестачу кваліфікованого персоналу як на значне обмеження для інвестицій. Фірми називають технічну підтримку (27%), консультації з фінансування (19%) та узгодженість нормативних актів по всій Європі (18%) як заходи, які найкраще сприяли б цифровізації [25].

Однак не варто забувати, що багато фірм і малих та середніх бізнесів вже отримали підтримку уряду: 35% європейських малих та середніх підприємств у сфері виробництва та послуг зіткнулися б з реальною загрозою існуванню без підтримки, яку вони отримали [25]. Близько €8 млрд було виділено Комісією Європейському інвестиційному фонду на фінансування 100 000 малих підприємств, які постраждали від кризи [25]. Програма SURE покликана надати державам-членам фінансову допомогу для боротьби з негативними економічними та соціальними наслідками спалаху коронавірусу на їх території (загалом на €100 млрд) [33].

На ринку капіталу також було вжито заходів для стимулювання довгострокових інвестицій: вони покликані покращити комунікацію компаній ЄС з інвесторами та

доступ компаній до фінансування, розширити інвестиційні можливості для роздрібних інвесторів та продовжити інтеграцію ринків.

капіталу ЄС Серед основних заходів можна перерахувати такі: ESAP (єдина точка доступу до публічної фінансової інформації та інформації, пов'язаної зі стійким розвитком, про компанії ЄС та інвестиційні продукти ЄС), ELTIF (заохочення довгострокових інвестицій, у тому числі з боку роздрібних інвесторів, скасування мінімального інвестиційного порога у розмірі €10 000), AIFMD (гармонізація правил щодо фондів, що надають кредити компаніям, полегшення кредитування реального сектору економіки), MiFIR (підвищення прозорості інформації, що надається, розширення кола одержувачів) [6].

Крім того, Комісія розробила план відновлення економіки, назвавши його «NextGenerationEU» [30]. Згідно з ним, ЄС інвестує близько €800 млрд у розробки у сфері охорони здоров'я, захисту навколишнього середовища, модернізацію с/г політики. Зокрема, у сферу розвитку ЗВР та його цифровізацію передбачається вкласти близько €160 млрд [30].

Таким чином, багато заходів, вжитих на рівні ЄС, виявилися вкрай ефективними та сприяли відновленню стабільності єдиного ринку [25]. Якби ці заходи були відкладені, наслідки збоїв на єдиному ринку могли б бути серйознішими. Було вжито близько 400 заходів державної допомоги у зв'язку з винятковими обставинами, викликаними пандемією, та серйозними потрясіннями в економіці держав-членів.

Проте простежується певний ступінь роз'єднаності: кризова ситуація – чудова можливість виявити всі сильні та слабкі сторони інтеграції. Заходи ЄС виявилися ефективними, але через правовий фундамент багато з них мали рекомендаційний характер, а єдність внутрішнього ринку була підірвана обмежувальними заходами з боку країн-членів. Що саме являє собою ситуація, що склалася? Явний ознака дезінтеграційних процесів, чи лише підсвічені пандемією недоліки у системі? На це запитання відповімо у наступному параграфі.

Пандемія COVID-19 стала випробуванням для миру загалом та Європейського союзу зокрема. З одного боку, вона може відігравати роль каталізатора розвитку

інтеграції. З іншого боку, пандемія наголосила на силі національних держав і виявила слабкості наднаціональних органів. Ще в 2019 році в ході опитування, проведеного Європейською радою з міжнародних відносин, більшість респондентів в 11 із 14 опитаних країн заявили, що ЄС може розпастись у найближчі 20 років [28].

І справді: єдність було підірвано застосуванням власної стратегії кожної країни на початкових етапах. Було запроваджено заборони на експорт масок та інших засобів індивідуального захисту. Країни вжили свої власні правила карантину, заходи щодо закриття кордонів, своє власне ослаблення обмежень протягом літа 2020 року і самі запровадили обмеження другої хвилі без ефективної координації чи обміну передовим досвідом. Таким чином, три стовпи ЄС були порушені: Шенгенська зона, правила державної допомоги (State aid), Пакт стабільності та зростання.

Важко уявити, що недовіра між державами-членами та інститутами ЄС зникне сама по собі після пандемії. Встановлення належного балансу між наднаціональними повноваженнями ЄС та національними компетенціями держав-членів залишається пріоритетом для майбутньої всеосяжної реформи ЄС. Будь-яка загроза свободі переміщення знижує економічний потенціал і є кроком назад у досягнутому рівні економічної та політичної інтеграції в рамках ЄС.

Проте кризова ситуація змусила ЄС зробити кроки, які раніше навіть важко було уявити. Тут варто згадати про концепцію «spillover», розглянуту в першому розділі в рамках теорії функціоналізму. Досягнення мети у вигляді адаптації до нових реалій може дозволити ЄС перейти на новий рівень у різних сферах. Єврокомісія запропонувала інноваційну програму SURE для зниження ризиків безробіття, спілку охорони здоров'я з новим агентством Health Emergency Preparedness and Response Authority (скорочено HERA). Крім того, Євросоюз уперше отримає податкові виплати за рахунок цифрового податку.

Більше того, було організовано спільну закупівлю засобів індивідуального захисту, вакцин, згодом було скасовано обмеження на експорт медичних товарів у межах єдиного ринку, спрощено процедури переміщення працівників. Після відеоконференції міністрів транспорту ЄС 18 березня 2020 року Комісія створила

мережу національних контактних пунктів та платформу для надання інформації про національні транспортні заходи, вжиті державами-членами.

Європейський фонд відновлення (NextGenerationEU) спричинив подвоєння запланованого бюджету ЄС на наступні 7 років і був підтриманий навіть «економною п'ятіркою» - Австрією, Данією, Фінляндією, Нідерландами та Швецією [24]. Не варто забувати і про електронний сертифікат, який діє на всій території ЄС. Незважаючи на те, що держави-члени можуть застосовувати різні правила при використанні цифрового сертифіката, їм пропонується дотримуватися приписів, встановлених на рівні [30].

Пандемія також відродила франко-німецьке співробітництво. Саме «співлідерство» Франції та Німеччини продовжить визначати майбутній розвиток та порядок денний Євросоюзу» [24]. Економічна перевага Німеччини та військово-політичні переваги Франції дозволять знову зайняти міцне становище як на рівні ЄС, так і на міжурядовому рівні.

Дії, розглянуті вище, виводять ЄС за межі звичної обмеженої участі в громадській охороні здоров'я, яка була переважно національною відповідальністю. Безумовно, існували юридичні та політичні розбіжності щодо деяких із цих ініціатив. Але в процесі переговорів було досягнуто компромісних рішень, при яких різноманітні національні інтереси зберігаються, що ще раз доводить унікальність європейської інтеграції.

Реакція Європи на пандемію доводить, що ЄС не може не діяти перед транскордонними кризами, які вражають блок симетрично або асиметрично. Або ЄС рухається вперед разом або кожна країна йде своїм шляхом, руйнуючи існуючий рівень інтеграції. З початком пандемії національні заходи щодо контролю кордонів, обмеження експорту ключових товарів та надання надзвичайної допомоги підприємствам без координації загрожували підірвати єдиний ринок ЄС, Шенгенську зону та єдину валюту.

Колективна відповідь фонду відновлення, підтримана спільним запозиченням та спільною закупівлею вакцин через Європейську комісію, стала поворотним

моментом, а ухвалення плану « NextGenerationEU » є ще одним доказом вибору країн рухатися далі разом.

Подальша інтеграція, однак, не може статися випадково або за умовчанням, це має бути свідомий вибір держав-членів. При цьому потрібне оновлення нинішньої інституційної архітектури та політики ЄС. Питання полягає не лише в тому, чи прискорить коронавірус європейську інтеграцію, а й у тому, чи готові європейські держави та громадяни здійснити необхідні політичні кроки, щоб це сталося.

Жителі країн-учасниць інтеграції схвалюють ухвалення ЄС нових повноважень для вирішення проблем громадської охорони здоров'я та більш критично ставиться до вжитих заходів на національному рівні. В опитуванні Європейського парламенту, опублікованому на початку грудня, дві третини респондентів погодилися з тим, що ЄС повинен мати більшу компетенцію для вирішення таких криз, як епідемія коронавірусу, а 77% вважають, що ЄС повинен мати більше фінансових коштів [24]. 49% було задоволено заходами, вжитими Євросоюзом для боротьби з пандемією.

В опитуванні, проведеному Єврокомісією взимку 2021-2022 рр., 85% респондентів назвали вільне переміщення людей (зокрема відкриття бізнесу) головною перевагою ЄС, а 74% – загальну торговельну політику [32]. Загалом довіра до ЄС була на найвищому рівні з осені 2009 року: 47% схильні довіряти інтеграції. У той же час рівень стурбованості економічною ситуацією знизився на 6%, порівнюючи з результатами опитування роком раніше (зима 2022-2021 та зима 2020-2021 рр.) [32].

Ще одним наслідком пандемії стане новий економічний баланс сил у союзі між тими, хто зміг утримати свою економіку на плаву, та тими, хто не зміг. Економічні дисбаланси після коронавірусу — і той факт, що більшість конкурентоспроможних секторів отримують вигоду від субсидій чи державної допомоги в тій чи іншій формі — створять нові проблеми для внутрішнього ринку ЄС і вимагатимуть суворішого нагляду. Заходи, вжиті для стримування та боротьби з економічними наслідками пандемії, також вимагають більшої парламентської легітимності на європейському рівні. У короткостроковій перспективі саме план відновлення є випробуванням ролі Європарламенту в інституційному балансі ЄС. Не варто забувати і про Китай, який

вийде з пандемії сильнішою геополітичною силою. Тільки послідовним і дієздатним, ЄС зможе відповісти на цей виклик [37].

Таким чином, незважаючи на початковий розлад у єдиній політиці ЄС та ослаблення наднаціональних органів, Європейському союзу вдалося взяти контроль та скоординувати дії держав-членів. Більше того, саме спільні зусилля, які спрямовує Євросоюз, сприяли відновленню економік після піку пандемії. Безумовно, COVID-19 викликав структурні зрушення, а відповідь ЄС відкрила нові горизонти, які ще належить вивчити. Пандемія виявила слабкі сторони в механізмах функціонування інтеграції (головна з яких - нестача фіскальної інтеграції), однак вони будуть згодом усунуті при належному старанні членів інтеграції. Звичайно, в короткостроковій перспективі вирішення всіх проблем неможливе, але головне, що країни-учасниці продовжують бачити в ЄС сильного і заслуговуючого довіри актора, без якого неможливий добробут кожної з окремих країн.

Висновки до другого розділу

1. Внутрішня торгівля ЄС, зіткнувшись зі значним зниженням у другому кварталі 2020 року, зберегла відносно стабільне становище і до січня 2021 року вже повністю відновилася. Відмінною рисою впливу пандемії є скорочення торгівлі послугами: вона постраждала набагато більше, ніж торгівля товарами. Це з введенням локдаунів. Варто також окремо відзначити роль пандемії як каталізатор переходу багатьох бізнесів та споживачів на електронні інструменти. Тенденція популярності онлайн-сервісів, що збільшується, триває і в даний час. Вільний рух людей усередині ЗВР був також значно обмежений двома факторами: тотальний локдаун та заходи, запроваджені країнами-членами на національному рівні. Проте, всі ключові показники відновилися до червня 2021 року. Незважаючи на значне зниження ключових показників, що відображають економічні настрої та бажання інвестувати, у 2020 році, до кінця 2021-початку 2022 року всі вони відновилися до рівня 2019 року і навіть перевищили його. Більшість фірм (багато в чому завдяки державній підтримці та іншим заходам) пережили кризу, хоча й наголошують на

зміні планів у зв'язку з поточною ситуацією, спричиненою ефектами COVID-19.

2. Найбільше постраждало пересування товарів та послуг, потім – праці та найменше – капіталу, оскільки саме для пересування капіталу, як було виявлено, жодних бар'єрів не було встановлено під час пандемії. Заходи ЄС щодо нейтралізації негативних наслідків пандемії виявилися найбільш ефективними на ринку товарів, оскільки саме внутрішній експорт товарів у 4-му кварталі 2021 року продемонстрував найбільший приріст щодо 4-го кварталу 2019 року порівняно з показниками інших трьох свобод.

3. Відносно швидке відновлення стало можливим завдяки комплексним заходам, вжитим ЄС: «Зелені смуги», що забезпечують вільне переміщення товарів, дії ЄЦБ, програму SURE щодо запобігання безробіттю, запровадження електронного сертифікату, що полегшує переміщення людей всередині об'єднання, державну допомогу бізнесам, розроблений план відновлення; зокрема – програма NextGenerationEU з бюджетом майже €810 млрд та багато іншого.

4. На січень 2022 року більшість показників досягли докоподібного рівня або навіть перевищили його. Звичайно, ЄС ще довго відчуватиме вплив пандемії, як і інші учасники міжнародної спільноти. Проте, можна зробити висновок, що ЗВР, незважаючи на всі обмеження, зміг адаптуватися до нових реалій і продовжує робити це.

5. На початковому етапі пандемії в єдиній політиці ЄС відбувся розлад, було відзначено послаблення наднаціональних органів, проте Європейському союзу вдалося взяти контроль та скоординувати дії держав-членів. Безумовно, COVID-19 викликав структурні зрушення, а відповідь ЄС відкрила нові горизонти, які ще належить вивчити. Пандемія виявила слабкі сторони в механізмах функціонування інтеграції (головна з яких - нестача фіскальної інтеграції), проте вони будуть згодом усунуті при прагненні членів об'єднання. У короткостроковій перспективі вирішення всіх проблем неможливе, але головне, що країни-учасниці продовжують бачити в ЄС сильного і заслуговує на довіру актора, без якого неможливий добробут кожної з окремих країн.

ВИСНОВКИ

Отже, за результатами проведеного дослідження варто зробити відповідні висновки:

1. Загальний внутрішній ринок є одним із найважливіших досягнень Євросоюзу. Передумови формування спільного ринку, а потім і створення загального, пояснюються різними економічними та політичними теоріями, серед яких можна перерахувати неолібералізм, теорію попиту, що перетинається, федералізм, функціоналізм, теорію комунікації. Розташовані географічно близько одна до одної країни, маючи конкуруючі економіки та подібні структури попиту, прагнули отримати вигоди від ефективнішого використання чинників виробництва, підвищення якості та різноманітності товарів, зниження цін. Цей процес поступово рухався до кінцевої мети - створення єдиного ринку. Можна стверджувати, що єдиний ринок – це результат багаторічної інтеграції, підкріпленої економічними вигодами та політичними мотивами, який сприяє зростанню конкурентоспроможності ЄС на глобальному рівні. Крім того, єдиний ринок сприяв значному покращенню добробуту громадян країн-членів, завдяки вільному доступу до ширшого асортименту товарів і послуг.

2. Принципи побудови та функціонування загального внутрішнього ринку можна узагальнити наступним списком: заборона дискримінації, взаємне визнання, гармонізація, принцип країни походження. Існування єдиного ринку підтримується розвиненими механізмами регулювання, що ґрунтуються на визначенні субсидіарності. Правовий, контрольний і бюджетний механізми становлять його важливі частини. Правова система забезпечує рівні умови для всіх учасників ринку, контрольні механізми запобігають зловживанням та порушенням правил, а бюджетні інструменти допомагають фінансувати спільні проекти та підтримувати економічну рівновагу між країнами-членами. Гармонізація норм і стандартів у різних галузях економіки дозволяє знижувати бар'єри для торгівлі та інвестицій, стимулюючи економічну активність.

3. Найбільше від пандемії постраждало пересування товарів та послуг, потім – праці, а найменше – капіталу, оскільки саме для пересування капіталу, як було виявлено, жодних бар'єрів не було встановлено під час пандемії. Заходи ЄС щодо нейтралізації негативних наслідків пандемії виявилися найбільш ефективними на ринку товарів. Це свідчить про високий рівень адаптивності та гнучкості економічних механізмів ЄС у відповідь на кризові ситуації. Розвиток цифрових технологій та електронної комерції також відіграли важливу роль у підтримці торговельної активності під час обмежень на фізичне переміщення.

4. Відносно швидке відновлення стало можливим завдяки комплексним заходам, вжитим ЄС: «Зелені смуги», що забезпечують вільне переміщення товарів, дії ЄЦБ, програму SURE щодо запобігання безробіттю, запровадження електронного сертифікату, що полегшує переміщення людей всередині об'єднання, державну допомогу бізнесам, розроблений план відновлення; зокрема – програма NextGenerationEU. Ці заходи не тільки сприяли швидкому відновленню економіки, але й заклали основу для сталого розвитку в майбутньому. Значні інвестиції у зелені та цифрові технології, передбачені програмою NextGenerationEU, сприяють модернізації економіки, підвищенню її конкурентоспроможності та стійкості до майбутніх криз.

5. На початковому етапі пандемії в єдиній політиці ЄС відбувся розлад, було відзначено послаблення наднаціональних органів, проте Європейському союзу вдалося взяти контроль та скоординувати дії держав-членів. Безумовно, COVID-19 викликав структурні зрушення, а відповідь ЄС відкрила нові горизонти, які ще належить вивчити. Пандемія виявила слабкі сторони в механізмах функціонування інтеграції (головна з яких - нестача фіскальної інтеграції), проте вони будуть згодом усунуті при прагненні членів об'єднання. Пандемія стала каталізатором для поглиблення співпраці та солідарності між країнами-членами, що є важливим для подальшого розвитку європейської інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Внутрішній ринок ЄС: стратегії та політики / В. М. Лисенко. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 376 с.
2. Головань В. Р. Economic and Monetary Union in Europe: Theory, Evidence and Practice / В. Р. Головань. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2021. 368 с.
3. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції: навчальний посібник / І.Ю. Матюшенко, С.В. Беренда, В.В. Рєзніков. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 496 с.
4. Європейська економічна інтеграція: проблеми та перспективи / О. Є. Кузьмін. Київ: Києво-Могилянська академія, 2018. 292 с.
5. Європейське законодавство та політика: навчальний посібник / Є. О. Харченко, А. В. Іванов. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2017. 504 с.
6. Журнал спільного ринку ЄС // Journal of Common Market Studies. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/14685965> (дата звернення: 20.05.2024).
7. Загальний ринок ЄС: еволюція, структура, перспективи / Т. О. Жуковська. Одеса: Астропринт, 2020. 234 с.
8. Інновації та внутрішній ринок ЄС: виклики і можливості / Л. В. Мороз. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 310 с.
9. Кваліфікаційна робота бакалавра : методичні рекомендації до виконання для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності «Міжнародні економічні відносини», освітньо-професійної програми «Міжнародна логістика і митна справа» / уклад. Л. І. ГригороваБеренда, С. А. Касьян, О. В. Ханова. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 40 с.

10. Теорія і практика зовнішньої торгівлі: навчальний посібник / Л. І. Григорова-Беренда, М. В. Шуба. 2-ге вид., випр., перероб. і доп. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 136 с.

11. About the Single Market // European Commission. URL: https://ec.europa.eu/internal_market/ (дата звернення: 15.05.2024).

12. About us // EBAN. URL: <https://www.eban.org/about-us/> (дата звернення: 10.04.2024).

13. Alogoskoufis G., Swann P. Creating the Single Market: Economic Perspectives on 1992 / George Alogoskoufis, Peter Swann. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 1992. 256 с.

14. Balassa B. Intra-industry specialization: A cross-country analysis //European Economic Review. 1986. Т. 30. №. 1. Р. 27-42.

15. Bardt H. et al. European rescue and recovery programmes against the Corona crisis. IW-Policy Paper, 2020. №. 8/2020.

Bending T., Delanote J., Revoltella D. EU firms and the COVID crisis: So far so good, but uncertainty, lack of skills, and pockets of vulnerability remain // Centre for Economic Policy Research, 3 December 2021. URL: <https://voxeu.org/article/eufirms-and-covid-crisis> (дата звернення: 10.04.2024).

16. Bernard C., Scott J. The Law of the Single European Market: Unpacking the Premises / Catherine Barnard, Joanne Scott (eds.). 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 648 с.

17. Burgess M. European Integration: From Nation-States to Member States / Michael Burgess. Oxford: Oxford University Press, 2012. 320 с.

Capital Markets Union: Commission proposes new measures to boost Europe's capital markets // European Commission, 25 November 2021: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6251 (дата звернення: 10.04.2024).

18. Chalmers D., Monti G. European Union Law: Text and Materials / Damian Chalmers, Giorgio Monti. 4th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. 1024 с.

19. Coronavirus: Commission presents practical guidance to ensure continuous flow of goods across EU via green lanes // European Commission, 23 March 2020: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_510 (дата звернення: 10.04.2024).
20. Economic sentiment indicator // data.europa.eu: <https://data.europa.eu/data/datasets/c04buuz6wxigjkhpwlug?locale=en> (дата звернення: 10.04.2024).
21. EU #CORONAVIRUS RESPONSE // European Commission, June 2021. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2021_06_15_eu_response_to_covid_june_update.pdf (дата звернення: 10.04.2024).
22. EU Digital COVID Certificate // European Commission: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/safe-covid-19vaccines-europeans/eu-digital-covid-certificate_en (дата звернення: 10.04.2024).
23. European Commission, EU Economic sentiment and Employment expectations. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/indicators-statistics/economicdatabases/business-and-consumer-surveys/latest-business-and-consumersurveys_en (дата звернення: 10.04.2024).
24. European Economic Forecast, 2022 // European Commission, February 2022: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/ip169_en.pdf.
25. Eurostat, Unemployment by sex and age. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/UNE_RT_M_custom_2545401/default/table (дата звернення: 10.04.2024).
26. Eurostat, Commercial flights by reporting country. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/AVIA_TF_CM_custom_2616466/default/table (дата звернення: 10.04.2024).
27. Eurostat, EU direct investment positions, flows and income, breakdown by partner countries (BPM6): URL:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/BOP_FDI6_GEO_custom_2665717/default/table?lang=en (дата звернення: 10.04.2024).

28. Eurostat, EU trade since 1988. URL:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DS-045409_custom_6401577/default/table?lang=en (date of access: 17.04.2024).

29. Eurostat, EU trade since 2015 of COVID-19 medical supplie. URL:

<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DS-059283/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=78a3064e-ce74-440c-86db-64e64fc749d6> (дата звернення: 10.04.2024).

30. Eurostat, Index of total actual hours worked in the main job by sex and age group. URL:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsi_ahw_q/default/table?lang=en (дата звернення: 10.04.2024).

31. Eurostat, International trade in goods. URL:

https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=International_trade_in_goods#EU_trade_in_2021_stro_ngly_recovered_from_the_COVID-19_pandemic (date of access: 17.04.2024).

32. Eurostat, Intra-EU trade in goods –main features. URL:

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Intra-EU_trade_in_goods_-_main_features#Evolution_of_intra-EU_trade_in_goods (дата звернення: 10.04.2024).

33. Eurostat, Nights spent at tourist accommodation establishments. URL:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TOUR_OCC_NIM_custom_2618571/default/table (date of access: 17.04.2024).

34. Eurostat, Sentiment indicators. URL:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EI_BSSI_M_R2_custom_2539651/default/table (дата звернення: 10.04.2024).

35. Eurostat, Turnover and volume of sales in wholesale and retail. URL:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/STS_TRTU_M_custom_2548168/default/table (дата звернення: 10.04.2024).

36. Eurostat, Turnover in services. URL: <https://inlnk.ru/20Jlzo> (дата звернення: 10.04.2024).
37. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/data/database> (дата звернення: 10.04.2024).
38. Hartley T. The Foundations of European Union Law / Trevor Hartley. 8th ed. Oxford: Oxford University Press, 2014. 520 с.
39. Initial Impact of COVID-19 on European Capital Markets // EBAN: <https://www.eban.org/initial-impact-of-covid-19-on-european-capital-markets/> (дата звернення: 10.04.2024).
40. Internal Market Strategy // European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/internal-market_en (дата звернення: 21.05.2024).
41. Jobs and economy during the coronavirus pandemic // European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic_en (дата звернення: 10.04.2024).
42. Kaiser K., Martinello B., Ratcliff C. The internal market: General principles // European Parliament. December 2020. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/33/the-internal-market-general-principles> (дата звернення: 10.04.2024).
43. Leigh, M. Relaunch or disintegration? What Covid-19 means for the future of Europe // LSE's European Institute, 14 December 2020. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2020/12/14/relaunch-or-disintegration-whatcovid-19-means-for-the-future-of-europe/> (date of access: 17.04.2024).
44. Marcus J. S. et al. The impact of COVID-19 on the Internal Market. – 2021.
45. Mariniello M., Sapir A., Terzi A. The long road towards the European Single Market. – Bruegel Working Paper, 2015. – №. 2015/01.
46. Mattoo A., Mulabdic A., Ruta M. Trade creation and trade diversion in deep agreements // World Bank Policy Research Working Paper. – 2017. – №. 8206.

47. McCormick J. Understanding the European Union: A Concise Introduction / John McCormick. 7th ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2020. 248 с.
48. Press release: Despite record support for EU, Europe's voters fear collapse // European Council on Foreign Relations, 16 May 2019. URL: https://ecfr.eu/article/despite_record_support_eu_voters_fear_collapse_of_political_framework/ (дата звернення: 10.04.2024).
49. Public opinion in the European Union Standard Eurobarometer 96, Winter 2021-2022 // European Commission. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=812> (дата звернення: 10.04.2024).
50. Recovery plan for Europe // European Commission: https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_en (дата звернення: 10.04.2024).
51. Should the coronavirus accelerate european integration // clingendael.org, 11 March 2021. URL: <https://www.clingendael.org/publication/should-coronavirus-accelerate-european-integration> (дата звернення: 10.04.2024).
52. Single Market Review: How it works and why it matters // European Economic Review. 2021. Т. 133. №. 3. С. 58-73.
53. Standard Eurobarometer 96 Winter 2021-2022 Public opinion in the European Union // European Commission: <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=812> (дата звернення: 10.04.2024).
54. Statista, Gross domestic product of the European Union (EU27) from 1995 to 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/279447/gross-domestic-product-gdp-in-the-european-union-eu/> (дата звернення: 10.04.2024).
55. The European instrument for temporary Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency (SURE) // European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal->

policycoordination/financial-assistance-eu/funding-mechanisms-and-facilities/sure_en. (дата звернення: 10.04.2024).

56. The Heritage Foundation, 2019 Index of Economic Freedom. URL: https://www.heritage.org/index/excel/2019/index2019_data.xls (дата звернення: 10.04.2024).

57. The Heritage Foundation, 2020 Index of Economic Freedom. URL: https://www.heritage.org/index/excel/2020/index2020_data.xls (дата звернення: 10.04.2024).

58. The Heritage Foundation, 2021 Index of Economic Freedom. URL: https://www.heritage.org/index/excel/2021/index2021_data.xls (дата звернення: 10.04.2024).

59. The Heritage Foundation, 2022 Index of Economic Freedom. URL: https://www.heritage.org/index/excel/2022/index2022_data.xls (дата звернення: 10.04.2024).

60. The single market strategy // European Commission: https://ec.europa.eu/growth/single-market/single-market-strategy_en.

61. Thriving after recovery European Equity Capital Markets update // Deloitte. Summer 2020. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/es/Documents/financialadvisory/Deloitte-ES-European-ECM-Summer-2020.pdf>. (дата звернення: 10.04.2024).

62. Trading Economics, Euro Area Business Climate Indicator. URL: <https://tradingeconomics.com/euro-area/business-confidence> (дата звернення: 10.04.2024).

63. Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT> (дата звернення: 10.04.2024).

64. Viner J. Customs Union Issue. USA: Oxford University Press, 2014. 198 p.

65. World Bank Open Data. 2024. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення: 10.04.2024).